

NOVEMBER 1942 - NAJKRVAVEJŠÍ MESIAC SLOVENSKEJ ZAISTOVACEJ DIVÍZIE

PAVEL MIČIANIK

MIČIANIK, P.: November 1942—the most tragic month of the Slovak Covering division. *Vojenská história*, 3, 11, 2007, pp. 70 – 94, Bratislava.

The author deals with the issue of the operations of The Slovak Army in the Eastern front in 1941-1943. He focused on the Covering division. Actually, he deals with the description of the historical events immensely influencing the lives of the members of the Slovak Covering division in the November 1942. In his work, he chronologically studies the historical events connected with the attack of Russian partisans at a crucial railway bridge over the River Ptič protected by the Slovak military guard- members of II./101 battalion, as well as the liquidation of the squad of infantry lieutenant G.Forgáča. Later, he concentrates on the historical facts related to the occupation of Lojev, by partisan troops of Sidor Artemevič Kovpak, as well as the events of an unequivocally failed attack of the Slovak troops under the command of major of cavalry Ivan Fajnor.

Military history. Ukraine. World War Two. The participation of the Slovak Army on the campaign in Eastern front- November 1942, Ukraine.

Do začiatku novembra 1942 sa jednotkám slovenskej *Zaistovacej divízie* (ZD) napriek rozličným problémom vcelku darilo udržiavať kontrolu nad zvereným územím Bieloruska a Ukrajiny. Väčšie partizánske skupiny (väčšinou zvyšky útvarov ČA rozbitých v lete 1941) boli na jar 1942 rozložené a malé, slabo organizované oddiely nepredstavovali vážnu hrozbu. Ich výzbroj bola rôznorodá, mali nedostatok munície a výbušnín, väčšinou žiadne spojenie s Moskvou a minimálnu podporu medzi civilným obyvateľstvom. Tieto nedostatky sa snažili napraviť výsadbári cvičení v sovietskom zázemí, dopravovaní do nemeckého tyla lietadlami. Mnohých z nich však okupačné jednotky chytili, a tí, ktorí sa k partizánom dostali, neboli vždy vítaní s nadšením. Prinášali totiž rozkazy a úlohy, ktoré vôbec nerešpektovali miestne podmienky. „*Pôvodným zámerom bolo rušiť nemecké spoje v dobe chystanej letnej ofenzívy a napomáhať akciami v nemeckom tyle vlastným útočným operáciám. Tieto rýdzo vojenské a spravodajské úlohy však ustúpili do pozadia v dôsledku novej nemeckej ofenzívy na južnom úseku frontu, ktorá priniesla ďalšie rozsiahle územné straty.*“ Hlavný veliteľ partizánskeho hnutia maršal Kliment Jefremovič Vorošilov „*orientoval od augusta 1942 ilegálne siete hlavne na politické úlohy – demonštrovať i v hlbokom nemeckom tyle účinnými útokmi na kolaborantov a vysokých činiteľov nemeckej okupačnej správy prítomnosť sovietskej moci*“.¹

1 WANNER, J.: Válka o přežití: výstavba, doplňování a kontrola sovětských ozbrojených sil 1941 – 1945. In: *Slovanský přehled*, 86, 2000, č. 4, s. 474-475.

S výsledkami „partizánskeho hnutia“ nebol spokojný najmä J. V. Stalin. V auguste 1942 preto povolal do Moskvy veliteľov najsilnejších partizánskych zväzkov pôsobiacich v Brjanských lesoch na západe centrálneho Ruska. Do nemeckého tyla bolo vyslané dopravné lietadlo DC-3, ktoré doviezlo priamo do Moskvy 13 veliteľov partizánskych oddielov pôsobiacich v rôznych rajónoch brjanskej oblasti. Najprv sa 23. augusta stretli s veliteľom partizánskeho hnutia maršalom K. J. Vorošilovom. Po dvojhodinovej debате im oznámil, že ich prijme samotný Stalin.² Stretli sa aj s náčelníkom *Ústredného štábu partizánskeho hnutia* P. K. Ponomarenkom. Ten partizánskym veliteľom oznámil, že ich zavolali preto, „lebo je nutné dosiahnuť rozmach partizánskeho hnutia v operačných oblastiach ich oddielov, objasniť si nedostatky v organizácii partizánskeho boja v nepriateľskom zázemí a zistiť, aká pomoc je potrebná pre ďalšie posilnenie partizánskeho boja“. Partizánski velitelia Ponomarenka informovali o svojich oddieloch, bojových akciách, výsledkoch prieskumu na západnom brehu Dnepra a postažovali sa na nedostatok zbraní a munície. Tieto informácie podstatne zlepšili obraz *Ústredného štábu partizánskeho hnutia* o situácii partizánov, pretože jeho vedenie bolo dovtedy odkázané iba na skúpe informácie získavané prostredníctvom nemnohých partizánskych vysielaciek.³

Schôdzka s J. V. Stalinom, K. J. Vorošilovom, V. M. Molotovom a ďalšími straníckymi a vládnyimi činiteľmi sa uskutočnila 31. augusta 1942. Medzi inými sa jej zúčastnili aj velitelia dvoch ukrajinských partizánskych zväzkov plukovníci S. A. Kovpak a A. N. Saburov, ktorých oddiely neskôr operovali v priestore ZD. Stalin sa veľmi zaujímal o činnosť a potreby partizánov, čoho dôkazom bolo aj udelenie titulu Hrdina ZSSR všetkým veliteľom partizánskych brigád. Zaujímal sa aj o podmienky na okupovaných územiach. Znepokojovala ho však skutočnosť, že „partizánske hnutie nie je ešte všade rozvinuté, ako je treba“. Išlo predovšetkým o územie pravobrežnej (západnej) Ukrajiny, ktorej pripisoval mimoriadny význam. Viedli tadiaľ totiž najdôležitejšie zásobovacie komunikácie *Wehrmachtu*. Stalin preto nariadil, aby niektoré partizánske brigády prešli cez Dneper do tejto oblasti a „pozdvihli morálku“ miestnych ľudí. Touto úlohou poveril brigády Kovpaka a Saburova. Podrobnosti presunu prerokoval s obidvoma veliteľmi na ďalšej porade uskutočnenej 2. septembra o 1.00 h po polnoci. Ich brigády sa mali presunúť do gomeľskej a žitomírskej oblasti, kde už operovali miestne partizánske oddiely. Stalin vedel, že v žitomírskej oblasti pracuje pre partizánov jeden nemecký dôstojník i to, že je tam rozmiestnená slovenská ZD, v ktorej sa „rozvíja...ilegálna činnosť“. Postup brigád bol dobre premyslený. Dneper mali prekonať pri mestečku Lojev, kde je rieka pomerne široká. Obidve brigády mali ale predstierať, že tiahnu na Gomeľ, prinútiť tamojšiu posádku stiahnuť sa do obrany, potom náhle uhnúť a postupovať pozdĺž rieky Už k Dnepru v priestore Lojeva. O ďalších 50 km mali prekonať ešte rozvodnenú Pripijať. Rátalo sa s tým, že Nemci budú takýmto náročným presunom zmätení. Stalin navrhol schváliť túto os presunu s právom odklonu 30 km na sever alebo na juh. Plk. Kovpak požiadal ešte Stalina o zvýšenie dodávok streliva a automatických zbraní, s čím Stalin hneď súhlasil a dokonca iniciatívne rozšíril partizánske požiadavky o kanóny kalibru 76,2 mm. Sovietsky priemysel už podľa neho vyrábal dostatok všetkých druhov zbraní pechoty. Partizánski velitelia požiadali aj o dodávky obuvi a teplého šatstva. Dodávky potravín však odmietli

2 Medzi veliteľmi boli M. I. Cenčenkovi, M. I. Duka, I. V. Dymnikov, I. A. Gudzenko, D. V. Jemlutin, S. A. Kovpak, E. S. Kozlov, G. F. Pokrovskij, M. P. Romanin a A. N. Saburov. *Брянские Партизаны*. Брянск, 1951. s. 25, 28.

3 KLOKOV, V. – KULYK, I. – SLIŇKO, I.: *Boj ukrajinského ľudu za Veľkej vlasteneckej vojny*. Bratislava, 1959. s. 94-95.

s tým, že sa zásobia z nemeckých skladov. Schôdzka sa potom nadržanom skončila. Krátko nato boli letecky prepravení späť do nepriateľského týla.⁴

PRESUN UKRAJINSKÝCH PARTIZÁNSKYCH BRIGÁD Z BRJANSKÝCH LESOV NA ZÁPADNÚ UKRAJINU

V centre operačného priestoru ZD sa tak na priamy Stalinov rozkaz mala usadiť brigáda plk. Alexandra Nikolajeviča Saburova. Jej cieľom bolo okolie mesta Ovruch, odkiaľ mala na základe rozhodnutia ÚV KSSZ vytvoriť v žitomírskej oblasti „partizánsky kraj“. Po dôkladných prípravách brigáda vyrazila z okolia mesta Trubčevsk na okraji Brjanských lesov v druhej polovici októbra 1942. Spolu s brigádou plk. Sidora Artemeviča Kovpaka si však cestu z Brjanských lesov museli s podporou ruských brigád prebojovať sústredeným útokom cez silné policajné a vojenské jednotky dvoch nemeckých divízií. Po dvoch dňoch rozhorčených bojov sa im to podarilo a 26. októbra vyrazili obidve brigády v dvoch paralelných prúdoch na juh. Počas presunu musel byť tréner Saburovovej brigády rozťahaný až na 10 km! Mala takmer 2 000 príslušníkov a skoro 1 000 povozov. Okrem ľahkých zbraní mala brigáda aj ťažké guľomety (vozili ich na vozoch), mínomety, protitankové kanóny kalibru 45 mm a horské alebo divízne kanóny kalibru 76,2 mm. Brigáda sa preto presúvala výlučne v noci, pričom k Dnepru dorazila za necelých 17 nocí. Za ten čas prekonala vzdialenosť takmer 600 km, musela prekročiť 5 riek a preťať 8 železničných tratí! Bol to mimoriadne odvážny a náročný manéver, ktorý sa však podaril. Saburovova brigáda prešla časť cesty spoločne s brigádou plk. S. A. Kovpaka, s ktorou aj podľa vopred pripraveného plánu dorazila na začiatku novembra 1942 k Dnepru v priestore Lojeva. Kovpakova brigáda bola pritom zhruba rovnako silná ako brigáda plk. Saburova.⁵

Obidve brigády boli organizované ako voľné zväzky viacerých oddielov:

„Bol to akýsi partizánsky, trust‘ alebo ‚syndikát‘, do ktorého bolo zapojených viac ako osemdesiat partizánskych odriadov. Pracovali tu takrečeno podľa družstevných zásad. Veliteľstvo Sväzu bolo len akýmsi ústredím, kde sa schádzali správy, miestom, z ktorého sa prostredníctvom jednej vysielacky oznamovali všetky akcie partizánskych odriadov na ‚Veľkú zem‘.“⁶

4 Tamže, s. 95-96; *Брянские ПАРТИЗАНЫ*. Ref. 2, s. 27; SABUROV, A. N.: *Partyzánské jaro*. Praha, 1972. s. 213, 215-217, 221-224; KOVPAK, S. A.: *Cesta partyzánů*. Praha 1946, s. 94-96.

5 SABUROV, A. N.: *Stopy vedou do lesů (Vyprávění o kapitánu Janu Nálepckovi)*. Praha 1965, s. 5, 11-12, 22, 32, 34, 218; KLOKOV, KULYK, SLIŇKO, ref. 3, s. 96-97. Sidor Artemevič Kovpak bol pred vojnou predsedom mestského sovieta v mestečku Putivl na severovýchode Ukrajiny. V septembri 1941 odišiel s niekoľkými spolupracovníkmi do lesov v okolí Putivla. V okolitých lesoch bol aj bývalý predseda Osoviachimu v Putivli a veterán bojov od Chasanu vyznamenaný Radom červenej hviezdy Semjom Vasilijevič Rudnev so svojimi spolupracovníkmi. Dohodli sa na vytvorení partizánskeho oddielu, ktorého veliteľom sa stal Kovpak a komisárom Rudnev. Oddiel mal 57 ľudí, 49 pušiek, 6 samopalov a 1 ľahký guľomet. Pod silným tlakom okupačných síl oddiel v decembri 1941 odpochoval 600 km na východ do Brjanských lesov. Tu početne zosilnel, takže na jar 1942 mal až 603 ľudí. Kovpak s Rudnevom neustále vytvárali z dobrovoľníkov i násilne mobilizovaných nové oddiely, takže na jeseň 1942 už velili partizánskej brigáde. Alexander Nikolajevič Saburov bol dôstojníkom Červenej armády, ktorý sa pri Kyjeve dostal do obklúčenia a bol zajatý. Spolu s niekoľkými spolupracovníkmi sa mu podarilo zo zajatia ujsť a dosiahnuť Brjanské lesy. Tam zorganizoval oddiel, ktorý mal 15. novembra 1941 iba 15, ale na konci decembra už 130 osôb. Svoj oddiel rozširoval iným spôsobom ako Kovpak. Saburov spájal a bral pod svoje velenie už existujúce oddiely. Prvé zlučovanie sa uskutočnilo 15. decembra 1941 na strážnici Nerus na hraniciach Ruska a Ukrajiny, kde sa stretli velitelia oddielov z viacerých okolitých okresov. Všetci súhlasili s návrhom Saburova vytvoriť štáb pre operatívne vedenie a koordináciu činnosti všetkých oddielov. Prostredníctvom vysielacky charkovského oddielu Saburov o výsledkoch porady informoval aj velenie partizánskeho hnutia v Moskve. Takýmto spôsobom Saburov postupne vybudoval svoju brigádu. Tamže, s. 43, 45-46, 70-71, 85.; KOVPAK, ref. 4, s. 7-16, 19.

6 VERŠIGORA, P.: *Ludia s čistým svedomím*. Praha – Bratislava, 1948. s. 57.

Tieto početné, skúsené, dobre organizované a dobre vyzbrojené partizánske zväzky smerovali do priestoru slovenskej ZD, s ktorou boli pripravené bojovať rovnako nemilosrdne ako s nemeckými okupantmi. Ich výpad bol výnimočným a riskantným činom v dejinách partizánskeho spôsobu boja. Veľmi dobre to vystihol jeden z veliteľov oddielov v brigáde plk. Kovpaka:

„Takéhoto výpadu ešte nebolo v dejinách... Podľa stalinskej úlohy mali sme prejsť po stepiach a cestách spod Orla na hranicu západnej Ukrajiny, prejsť Desnu, Dneper, Pripjať a ešte nesčísľelné množstvo malých riek, železničných a krajských ciest; prejsť od severovýchodnej hranice Ukrajiny po jej západnú hranicu, t.j. vzdialenosť, ktorá sa rovná Portugalsku, Španielsku a Taliansku dovedna.“⁷

Najviac skúseností s pohyblivým spôsobom partizánskeho boja mali partizáni organizovaní okolo plk. Kovpaka. Ostatní partizáni ich preto prezývali kočovnými cigánmi:

„Jeho tábor skutočne čímsi pripomínal cigánsky tábor. Zo všetkého sa dalo vycítiť, že títo ľudia sa nechcú dlho zdržať v tunajších lesoch. Po skupinách stáli vozy s oblúkovými rámami, ktoré vyzerali čudne tu, medzi divými orlovskými lesmi. Na rámy boli pripevnené maďarské, nemecké a rumunské plachty. Na všetkých stranách stáli guľomety a mínomety všetkých čias a národov; stráže fajčili voňavý tabak alebo cigary, zvysoka si odplúvali a pyšne pozerali na miestnych partizánov.“⁸ „Partizáni z iných partizánskych zväzov sa vždy snažili napodobňovať Kovpakov zväz. On bol najlepší nielen pre svoje bojové kvality, pre svoje výborné mužstvo, ale aj preto, že svojimi výpadmi vždy začal písať novú stránku dejín partizánskeho hnutia... Kovpakovi a Rudnevovi partizáni podnikali najdlhšie výpady, oni boli objavovateľmi nových oblastí, oni boli výzvednou složkou partizánskeho hnutia na Ukrajine, v Bielorusku a v Poľsku.“⁹

Velenie ZD pritom nemalo ani potuchy, aké nebezpečenstvo divízii hrozí. Dobre vyzbrojená divízia totiž práve úspešne paralyzovala menšie oddiely partizánov vo svojej oblasti a nič nenasvedčovalo tomu, že by tieto oddiely mohli v najbližšej dobe vážne ohroziť plnenie jej úloh. Onedlho sa však situácia mala radikálne zmeniť.

Velenie ZD zatiaľ nevnímalo situáciu v svojom priestore dramaticky. Divízia bola stále posilňovaná mužstvom i zbraňami. K 14. októbru dosiahol početný stav ZD maximum od začiatku jej nasadenia. Divízia mala dovedna 8 330 mužov, z toho bolo 237 dôstojníkov, 95 rotmajstrov, 289 poddôstojníkov z povolania a 7 709 vojakov.¹⁰ S podriadenými kozákmi (533 mužov) a ukrajinskými milicionármi (330 mužov) mal plk. Pilfousek na konci októbra 1942 pod svojím velením dovedna 9 193 mužov. Nadalej sa posilňovala aj výzbroj divízie, s výnimkou letectva, ktoré bolo zredukované o pozorovaciu letku 1, stiahnutú na Slovensko. 20. októbra 1942 disponovala ZD dovedna 398 pištoľmi vz. 22 (z toho 28 v sklade), 1 881 pištoľmi vz. 24 (108 v sklade), 6 296 puškami vz. 24 (z toho 344 v sklade), 10 sovietskymi poloautomatickými puškami SVT-40, 50 nemeckými samopalmi, 370 ľahkými guľometmi vz. 26 (10 v sklade), 69 ťažkými guľometmi vz. 24 (14 v sklade), 16 protiletadlovými automatickými kanónmi Oerlikon, 30 KPÚV vz. 34 a vz. 37 (6 v sklade), 25 mínometmi vz. 36 (7 v sklade), 12 horskými kanónmi vz. 15, 8 ľahkými húfnicami vz. 14/19, 4 ľahkými húfnicami vz. 30 (všetky v sklade), 2 kanónmi vz. 35 (obidva na sklade), 6 obrnenými auta-

7 Tamže, s. 86-87.

8 Tamže, s. 68-69

9 Tamže, s. 77.

10 VHA Bratislava (VHA), Fond: MNO (taj.), škatuľa (šk.) 17, inventárne číslo (i.č.) 62, Vel. ZD, Čís.: 80.112/Taj. IIa odd.1942, 29. 11. 1942.

mi OA vz. 30, 7 ľahkými tankmi LT-40, improvizovaným pancierovým vlakom, 6 stíhacími lietadlami *Avia B-534* a 2 cvičnými lietadlami *Praga E-241*.¹¹ Od augusta sa zreteľne zvýšil najmä počet automatických zbraní (o 50 samopalov a 62 ľahkých guľometov), čo bolo rozhodujúce pre boj v lese. Obrnené autá, tanky a lietadlá naďalej zaručovali divízii celkovú prevahu nad partizánskymi oddielmi v jej oblasti. Početne a výzbrojou však ZD nestačila na ďalšie dve silné a dobre organizované partizánske brigády, ktoré mali spolu okolo 4 000 príslušníkov a smerovali do jej operačného priestoru.

ZNIČENÝ ŽELEZNIČNÝ MOSTU CEZ RIEKU PTIČ – TRAGÉDIA ČATY POR. FORGÁČA

Problémy sa začali už na začiatku novembra 1942 ešte skôr, ako k Dnepru dorazili brigády plk. Kovpaka a plk. Saburova. 2. novembra vyslal SPO zosilnenú eskadronu spolu so 4 príslušníkmi nemeckej tajnej polície SD a zajatým sovietskym dôstojníkom npor. Bielskym do priestoru Uchinec, kde sa mal podľa výpovede Bielskeho nachádzať partizánsky tábor. Na označenom mieste však žiadny tábor partizánov nebol. Bielski príslušníkov SD oklamal, a tí ho na mieste zastrelili. Viac šťastia mala v ten deň 5/102 rota, ktorá objavila v lese východne od Ivašoviči množstvo zakopanej delostreleckej munície. Rota vykopala a odviezla 320 delostreleckých granátov, ktoré využívali partizáni ako improvizované míny. Zvyšok mal byť odvezený neskôr.¹² Partizáni však nezaháľali. Stalinova nespokojnosť s ich činnosťou bola pre všetkých veliteľov vážnym varovaním. Na juhu východného frontu práve zúrila bitka o Kaukaz a Stalingrad. Moskva žiadala od partizánov obmedziť prisun nemeckých posíl po železnici na front, aby sa aspoň čiastočne uľavilo bojujúcej Červenej armáde. Bieloruské oddiely mali rozhodnutím *Centrálneho štábu partizánskeho hnutia* a Ústredného výboru Komunistickej strany Bieloruska zničiť 137 m dlhý železničný viadukt cez rieku Ptič na dôležitej trati Brest – Gomeľ. V októbri 1942 preto minský ilegálny oblastný výbor KSSZ vypracoval pod vedením jeho tajomníka Romana Naumoviča Mačuľského spolu so štábom Poleského partizánskeho zväzku rozsiahlu akciu na zničenie tohto viaduktu.¹³

Akcia mala krycí názov OZVENA NA POLESÍ a okrem zničenia samotného mostu sa plánovalo zničiť železničný zvršok na celej trati v úseku Kalinkoviči – Staruški. Plán počítal aj so zablokovaním slovenských (III/101 prápor) a nemeckých jednotiek v obci Ptiča, aby nemohli zasiahnuť do boja o most. Most bol na obidvoch stranách opevnený pevnostkami, zátarasmi a mínovými poľami. Mal silnú stráž, ktorú mohli okrem posádky obce Ptiča podporiť aj silné posádky v blízkych obciach Petrikov, Muľarovka a Kalinkoviči. Bojové akcie mal preto riadiť skúsený starší praporečný komisár Ivan Michajlovič Kulikovskij. Preradovej skupine mínerov a samopalníkov, ktorá mala zničiť most, velil sám R. N. Mačuľskij.

11 Tamže, Č.: 83 201/Taj.zbroj.1942, SV. 19. 10. 1942; VHA, ZD, šk. 7, I/80, Súpis výzbroje 1942. Ukoristené sovietske pušky SVT-40 sa dostali do súpisu výzbroje ZD na základe rozkazu veliteľa ZD zo 17. augusta 1942, tvorili však len zlomok skutočne používaného množstva sovietskych automatických pušiek a samopalov. Drvivá väčšina z nich stále nebola evidovaná. Samopaly divízii pridelil 12. septembra 1942 Reichsführer SS Heinrich Himmler ako jeho osobný prejav uznania jej činnosti. Peš. pl. 101 dostal 17 samopalov, peš. pl. 102 15, SPO 10, III/31 del. oddiel, pion. rota 3, štábna rota a PZDS dostali po 2 samopaly. (Tamže). S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o samopaly MP 18 alebo MP 28, pretože po pridelení samopalov vz. 42 (Zk-383) v apríli 1943 sa do nich pre nedostatok streliva používali náboje z MP 18, ktoré mala ZD k dispozícii. VHA, ZD, šk. 15, I/149, Vel. ZD, Dôverný rozkaz č. 10, SV. 20 apríla 1943.

12 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD, č.: 82. 905/Taj. I a 1942, SV. 23 november 1942, s. 8.

13 Tamže, s. 10; БЕТРОВ, И.: *Братья по оружию*. Минск, 1965. s. 141; ЯКОВЛЕНКО, В. К.: *Partizánsky ostrov*. Bratislava 1980, s. 242.

V tejto skupine boli aj členovia štábu minského zväzku partizánskych oddielov. Na operácii sa spolu zúčastnilo 20 partizánskych oddielov, z toho 8 oddielov z poleskej a 12 z minskej oblasti. Železničný zvršok smerom na Žitkoviči (východne od Ptiče) a Kalinkoviči (západne od Ptiče) mali zničiť oddiely Makara Bumažkova, Dmitrija Guľajeva a Fiodora Pavlovského. Oddiely Alexandra Dolidoviča, Alexeja Patrína a Rozova dostali za úlohu prehradiť prístupové cesty prípadným nepriateľským posilám z Kopatkeviči, ktoré by chceli ísť na pomoc posádke v Ptiči.¹⁴

Táto akcia bola pripravovaná od začiatku augusta 1942. Už 6. augusta sa však o tom prostredníctvom civilných informátorov dozvedel aj veliteľ III/101 práporu stot. Uhrovič, ktorý to ešte v ten istý deň hlásil na veliteľstvo peš. pl. 101. Okamžite boli prijaté preventívne obranné opatrenia. Posádka v obci Ptiča bola pripravená v prípade prepadu stráže mostu okamžite ju podporiť paľbou mínometov a protitankových kanónov. Na požiadanie veliteľa stráže bola posádka pripravená vyslať k mostu zosilnený peší oddiel vedený dôstojníkom.¹⁵ Partizáni sa o slovenských protiopatreniach dozvedeli, a preto akciu odložili na neurčito. Po Stalinovom varovaní bola na konci októbra opäť oživená. Jej úspech mala zaistiť aj spolupráca so Slovákami. Išlo o náčelníka štábu peš. pl. 101 stot. pech. Jána Nálepku a jeho priateľov (najmä veliteľa roty v Kopatkeviči npor. pech. Imricha Lysáka), od ktorých partizáni získali informácie o sile a rozmiestnení nemeckých a slovenských jednotiek v Ptiči i plány opevnenia celého rajónu a mostu. Navyše bolo dohodnuté, že slovenské posádky v Petrikove a Muľarovke nebudú počas operácie na partizánov strieľať a slovenské delá a mínomety začnú v dohovorenom čase strieľať na nemeckú posádku železničnej stanice Ptiča! Partizáni počítali s tým, že Slováci im pomôžu zlomiť nemecký odpor a uľahčia tak útok na most. Dôverovali slovenským dôstojníkom tak, že smerom na Petrikovo dokonca ani nenasadili žiadne jednotky!¹⁶

Partizáni začali svoju dôkladne pripravenú akciu 3. novembra. Trať východne od mosta na štyroch miestach vytrhali mínami a telefónne spojenie na západ prerušili, takže žiadna posila sa k mostu z tejto strany nemohla po železnici dostať. Partizáni sa zabezpečili aj smerom na obec Kopatkeviči severne od Ptiče, odkiaľ mohla prísť do Ptiče posila. V osade Mlynok bol umiestnený štáb útočiacich partizánov a za obcou smerom na Kopatkeviči si ešte v priebehu noci pred útokom vybudovali obranné postavenia. Dedinu i most tak prakticky odrezali a izolovali zo všetkých strán. Tri spomenuté oddiely zaútočili o 2.30 h na obec Ptiča. Oddiel K. Puščina so skupinou mínerov a samopalníkov vedenou V. Šimšenkom zároveň udreli na viadukt, ktorý na západnom brehu rieky Ptič strážila slovenská stráž v počte 24 mužov. Vo všetkých 12 útočiacich oddieloch bolo asi 1 500 osôb (každý oddiel mal silu zhruba jednej roty). Partizáni spustili na obidva ciele zo všetkých strán silnú paľbu zo samopalov, poloautomatických pušiek, ľahkých, ťažkých i veľkokalibrových guľometov a granátometov. Posádka Ptiče hneď začala podporovať stráž mostu paľbou mínometov a KPÚV. Veliteľ stráže napriek tomu o 3.20 h hlásil veliteľovi III/101 práporu stot. Uhrovičovi, že sa

14 Z Poleskej oblasti išlo o oddiely pod velením Semena Machaňka, Makara Bumažkova, Anatolija Michajlovského, Grigorija Kravca, Adama Poprugu, Antona Pakuša, Alekseja Šaraľanova a Alexandra Achramenko. Z Minskej oblasti o oddiely pod velením Alexandra Dolidoviča, Georgija Stoljarova, Alexeja Patrína, Ivana Bolotnikova, Vasilija Černyševa, Grigorija Plyševského, Andreja Vežnovca, Kazimíra Puščina, Alexandra Titova, Alexandra Žukovského, Michaila Šardyko a skupinu mínerov a samopalníkov Vladimíra Šimšenko. BETPOB, ref. 13, s. 142.

15 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942, Správa o prepadnutí posádky Ptitsch a mostu Ptitsch. SV. 3. novembra 1942.

16 BETPOB, ref. 13, s. 142.

náporu partizánov nedokáže ubrániť a žiadal o pomoc. Stot. Uhrovič preto vyslal z Ptiče oddiel 30 mužov s družstvom KPÚV a jedným mínometom pod velením por. pech. Ondreja Brzáča, ktorý vyrazil na pomoc stráži do 10 minút.

Partizáni však mali obsadený aj úsek železničnej trate medzi mostom a posádkou v Ptiči. Oddiel sa preto musel k rieke prebíjať „tvrdým bojom“. Stráž bola o odchode posily vyrozumená, ale o jej postupe už nemohla byť informovaná, pretože o 3.45 h bolo s mostom prerušené telefónne spojenie. Stráž mostu odrazila niekoľko útokov smerujúcich na západný okraj mostu. Skôr ako sa oddiel por. Brzáča cez partizánov k mostu prebil, stráž bez strát ustúpila pod silným tlakom partizánov na jeho východný okraj. Oddiel por. Brzáča bol asi 300 – 400 m od mostu, keď skupina mínerov pod osobným vedením R. N. Mačulského most podmínovala a o 4.45 h vyhodila jeho západnú časť do povetria. Tretina mostu bola mohutnou explóziou zničená. Vojaci por. Brzáča ani stráž zničeniu mostu nemohli zabrániť, pretože všade naokolo bola hustá hmla znižujúca viditeľnosť na niekoľko metrov. Hneď potom sa partizáni, krytí hustou hmlou a svojimi zabezpečovacími oddielmi, stiahli. Časť oddielov odtiahla na juh a časť na sever. Na pomoc stráži bol o 4.15 h vyslaný aj IPV, ktorý však asi 1,5 km východne do mosta nabehol na mínu. Dva predné vagóny boli vykoľajené a trať poškodená, takže ani IPV k mostu nedorazil. Ostreľoval však partizánov ukrytých asi 1 km južne od trate v bunkroch bývalej *Stalinovej línie*, ktorí mali zabrániť príchodu posíl od východu.

Do 7.30 h sa boj pri železničnom moste a obci Ptiča skončil. Partizáni stratili pri moste 2 mŕtvych a 1 ťažko raneného, ďalších niekoľko mŕtvych hodili do rieky Ptič (videla to stráž mostu). V priestore, kde bojoval oddiel por. Brzáča, sa našlo 7 mŕtvych partizánov. Ďalších 15 mŕtvych a väčší počet ranených partizánov odviezli so sebou na vozoch (dosvedčili to obyvatelia obce Mlynok). Množstvo krvavých stôp a vytečené mozgy na bojisku svedčili o ťažkých stratách partizánov. Najmenej 27 ich pri akcii zahynulo (vrátane ťažko raneného zajatca). Slovenské straty naproti tomu predstavovali len 2 ranených z oddielu por. Brzáča. Slovenská posádka a stráž mostu nebola úplne zničená iba vďaka vopred pripravenému plánu obrany a húževnatému odporu slovenských vojakov.¹⁷ Diverzná akcia bola dobre pripravená a koordinovaná. *„Presne premyslená akcia sa skončila dokonalým úspechom partizánov. Zničili most aj veľký úsek železničného zvršku v oboch smeroch. Železničná trať Brest – Gomeľ bola vyradená z prevádzky na osemnásť dní.“*¹⁸ Velitelia partizánov si však veľmi dobre uvedomovali, že slovenské posádky v Petrikove a Muľarovke zohrali „kľúčovú úlohu“ pri úspešnom vykonaní tejto akcie. S úľavou konštatovali, že Slováci sa zachovali čestne a neoklamali ich. Oboje posádky síce zahájili paľbu, ale strieľali do vzduchu, a tak vzbudili zdanie boja. Keď partizánske delá a mínomety spustili paľbu na železničnú stanicu v Ptiči, do rovnakého priestoru spustili paľbu i slovenské delá! *„Bola to veľká pomoc pre partizánov.“*¹⁹

Akcia však pre slovenské jednotky, napriek spolupráci s partizánmi, napokon skončila tragicky. O 6.00 h totiž vyrazila z obce Kopatkeviči do Ptiče čata pod velením por. pech. Gejzu Forgáča (spolu s ním 36 mužov), ktorá šla do Ptiče ako ochranný sprievod vojakov určených z posádky v Kopatkeviči do veterinárneho kurzu prvej pomoci v Ptiči. Čata mala

17 O počte oddielov i samotných partizánov útočiacich na most i posádku v Ptiči informoval slovenské velenie zajatý partizán, ktorý umrel na následky zranení asi pol hodiny po zajatí, a obyvatelia susedných dedín. Ján Bednár zasa videl, ako partizáni pochovali v obci Komaroviči 5 padlých, ktorí zahynuli pri moste. VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942, SV; VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č.: 82. 905/Taj. Ia 1942, SV. 23 november 1942, s. 10; VHA, ZD, I/6/1, Príloha k čís. 81. 271/Taj. Ic 1942, s. 2.

18 JAKOVLENKO, ref. 13, s. 47.

19 BETPOB, ref. 13, s. 144.

tiež doviezť proviant. Z posádky vypochoďovala zaistene v prúde dlhom 300 metrov. Vpredu šli traja pátrači, asi 50 m za nimi čelné družstvo s jedným ľahkým guľometom, vojenský voz, 16 m za ním šiel guľometný roj s jedným ťažkým guľometom a za ním dve pešie družstvá. Všetci počuli strelbu z mínometov a guľometov, takže predpokladali, že posádku v Ptiči prepadli partizáni. Nikto ale nepredpokladal, že počas cesty môžu byť prepadnutí aj oni, pretože do Ptiče chodili často a nikdy sa nič nestalo. Čata prišla bez problémov v zaistenom tvare zhruba do polovice cesty.

Štyri kilometre severne od osady Mlynok (asi 5 – 7 km severne od Ptiče) zbadali pátrači čaty o 8.00 h na ohybe cesty vo vzdialenosti zhruba 300 m ozbrojených mužov v sile asi dvoch čiat, ktorých časť bola oblečená v slovenských uniformách. Pochodovali na čele s dvomi veliteľmi na koňoch. Keďže bola hmla, nebolo možné rozoznať, či sú to vojaci alebo partizáni. Por. Forgáč ich pozoroval ďalekohľadom. Pátrači predpokladali, že sú to slovenskí vojaci z Ptiče, ktorí idú na protipartizánsku akciu. Zavolali na nich „stoj!“ a v tom momente sa partizáni rozvinuli k boju. Slovenskí vojaci boli v okamihu zasypaní paľbou spredu i z lesa po obidvoch stranách cesty. Všetci hneď zaľahli do jarku na pravej strane cesty. Partizáni na nich strieľali z pušiek, samopalov, guľometov, granátometov a mínometov. Pátrači a muži čelného družstva boli zakrátko buď zabití alebo ranení. Vojaci sa v priekope rozmiestnili tak, aby mohli strieľať na obidve strany a odpovedali paľbou pušiek, guľometov a hádzaním ručných granátov. Boj trval asi 20 minút, keď sa Slovákom pokazil a prestal strieľať ťažký guľomet. Paľba partizánov bola potom taká hustá, že vojaci v jarku sa nemohli ani pohnúť. Ich odpor zoslabol. Onedlho dostali partizáni pod paľbu celú priekopu. Vojaci sa v jarku nemohli udržať, a preto sa začali plaziť dozadu a v beznádejnej situácii sa snažili ujsť do lesa.

Strelec ľahkého guľometu stk. Gustav Vodžák sa po vystrieľaní 19 zásobníkov snažil ustúpiť s ostatnými (jeho guľomet už nemal hlaveň). Stretol sa pri tom s des. asp. Jozefom Györgyom. Obidvaja ustupovali spolu, kým nebol stk. Vodžák trikrát ranený do nohy. Začal bedákať, aby ho tam nenechali. Počas boja bol do nohy ranený aj stk. Ján Petrik. Nemohol ustupovať tak rýchlo ako tí, čo neboli ranení. Počas ústupu bol navyše ešte dvakrát zasiahnutý do nohy. Partizáni už vtedy čatu obkľúčili a s mohutným pokrikom „urá“ vyrazili z lesa do útoku. Utekajúcich vojakov prenasledovali a strieľali na nich, pričom sa k niektorým dostali iba na 30 krokov! Ušli len tí, ktorí sa rýchlo dostali do lesa. Des. György utekal k Ptiči. Dostal sa k rieke a celý spotený do nej bez rozmýšľania skočil. V okamihu mu ale stuhli svaly a takmer sa utopil. Odhodil pušku a stratil aj opasok s pištoľou. Len tak-tak sa spamätal a plávaním zachránil. Do Ptiče dorazil o 10.00 h, kde stot. Uhrovičovi hlásil, čo sa stalo s čatou.

Strelníci Petrik, Vodžák i ďalší ranení vojaci, ktorí nemohli utekať, zostali na mieste. Partizánov zrejme veľmi rozhorčili ťažké straty, ktoré utrpeli počas akcie proti mostu. Mŕtvych i ranených totiž povyzliekali, obrali o výstroj a ranených začali nemilosrdne vraždiť bodákmi a strelbou do týla. Stk. Petrika začal jeden partizán škrtiť. Zachránil ho však iný partizán, ktorý bol ešte nedávno členom milície v Kopatkeviči. Stk. Petrika totiž omylom pokladal za vojaka, ktorý mu dal ješť počas uväznenia posádkovým veliteľom Kopatkeviči „pre nejaké prehmaty“. Partizán trval na tom, aby ho nechali nažive a zranenia mu ošetrili. Nohu mu skutočne aj obviazali. Nažive ponechali aj Gustava Vodžáka, ktorého spomenutý partizán pokladal za kamaráta svojho „dobrodinca“ z väzenia. Partizáni im pobrali výstroj a výzbroj a po skončení zabíjania odišli. Z civilných povožníkov zostali nažive dvaja mladí chlapci, ktorých stk. Petrik poslal do najbližšej dediny pre voz. Onedlho s ním aj prišli, naložili obidvoch ranených Slovákov a vyrazili smerom k obci Ptič. Krátko nato ako sa pohli,

narazili na kombinovaný oddiel, ktorý im šiel z Ptiče oproti. Obidvaja boli hneď dopravení do ošetrovne v Ptiči.²⁰

Čata por. Forgáča narazila na asi 1 000 partizánov, ktorí sa vracali z úspešnej akcie na moste a severne od osady Mlynok mali navyše vybudované zákopy. Čata sa nevedomky dostala do stredu tejto obrany. Počas akcie proti mostu bol totiž v osade partizánsky štáb a zákopy tvorili obranu od severu, aby zastavili prípadný príchod posíl od Kopatkeviči. Keď veliteľ III/101 práporu počul silnú paľbu z guľometov a granátometov severne od Ptiče, hneď vedel, že bola prepadnutá čata idúca z Kopatkeviči. Bojujúcej čate okamžite vyslal na pomoc kombinovaný oddiel (60 mužov s dvoma KPÚV a dvoma mínometmi) pod velením stot. pech. Jozefa Kleina a por. Ondreja Brzáča, pretože už poznal početnú silu partizánov. Kým však oddiel dorazil na miesto boja, čata por. Forgáča podľahla zdrvivúcej presile. Vojakom oddielu sa naskytl hrozivý pohľad. Oddiel našiel na mieste prepadu 22 mŕtvych vojakov „úplne zoblečených, ktorým bolo zanechané len prípadne dotrhané a zakrvavené prádlo a poškodené a zakrvavené prilby“. Takmer všetci mŕtvi slovenskí vojaci boli vyzlečení donaha. Výzbroj, výstroj, rovnošaty a čistú bielizeň im partizáni pobrali. „Po rozprášení a zničení tejto čaty záškodníci chodili pomedzi mŕtvych a ranených a všetkých ranených pozabíjali brutálnym spôsobom, ranou z pušky do tyla, prepichnutím srdca a hrdla bodákmi. Dvaja mŕtvi mali odrezané nosy.“²¹

Na mieste zostali aj 2 zastrelené vojenské kone bez postrojov a vojenský voz, pri ktorom boli objavené dve nášlapné míny. Tie na mieste zneškodnil por. Brzáč. Ďalšie míny partizáni nastražili pod zakrvavené prilby mŕtvych, ktoré tiež nechali na bojisku. Po tomto krvavom čine odtiahli smerom na Rog a ďalej na Kuritiči. Oddiel prepátral celý okolitý priestor, odsunul obidvoch ranených, pozbieral padlých a doviezol ich do Ptiče. Na druhý deň podľahol v poľnej nemocnici Kozinky ťažkým zraneniam aj stk. Gustav Vodžák. V krvavom boji tak zahynulo 23 slovenských vojakov (vrátane veliteľa čaty por. Forgáča) a 3 boli zajatí. Krvavé jatky prežili len 13 muži (vrátane raneného stk. Petríka). Zahynuli aj niekoľkí civilní povozníci, ktorí mali doviesť zásoby i niekoľko civilných koní. Partizáni ukoristili 1 ľahký, 1 ťažký guľomet so strelivom a zbrane padlých. Kombinovaný oddiel previezol padlých spolubojovníkov do Ptiče, kde ich na druhý deň o 15.00 h pochoval vojenský rímsko-katolícky kňaz.²²

Bola to katastrofa, akú ZD zažila naposledy v marci 1942. V tomto mesiaci, žiaľ, nebola posledná. Veliteľ III/101 práporu rýchlo zistil, že partizánom pri tejto akcii pomáhali obyvatelia obcí Kuritiči, Rog a Mlynok, kde mali partizáni svoje štáby a veliteľstvá. Odtiaľ riadili boj, pričom nikto z týchto dedín sa nesnažil o tom informovať slovenské jednotky. Obyvatelia spomenutých obcí naopak partizánov hostili zo svojich skromných zásob. Starosta obce Mlynok bol hneď zadržaný a odoslaný žandárskemu veliteľstvu do Kalinkoviči, kde mal byť zastrelený. Tajne totiž spolupracoval s partizánmi a pri ich príchode do jeho obce im pripravoval hostiny. Deň pred akciou proti mostu a posádke v Ptiči sa dokonca neskoro večer

20 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i. č. 62, peš.pl. 101, 9. rota, Protokol spísaný s des.asp. Jozefom Györgyom, SV. 4. novembra 1942; Tamže, Protokol spísaný so strel. Petrikom Jánom, SV. 5. novembra 1942; Tamže, Protokol spísaný so strel. Vodžákom Gustavom, SV. 4. novembra 1942.

21 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i. č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942.

22 Tamže; VHA, ZD, II/96, Vojnový denník kanónovej rot (1.11.1942 – 14.2.1943), 3.11.1942; VHA, ZD, I/6/1, Príloha k čís. 81. 271/Taj. Ic 1942, s. 2. Z čaty por. Forgáča boli zajatí slob. Ján Bednár, stk. Ján Facuna a stk. Rudolf Bucha. Dva dni po tejto tragédii (5. novembra) sa vrátil Rudolf Bucha, ktorého partizáni poslali s listom k npor. Lysákovi. Bucha sa však už k partizánom nevrátil. Bednár a Facuna sa tak stali prvými Slovákmi v 125. kopatkevičskej partizánskej brigáde Poleského zväzku bieloruských partizánov. LACKO, M.: Dezercie príslušníkov Zaisťovacej divízie na sovietsku stranu roku 1942. In: *Historický časopis*, 52, 2004, č. 4, s. 664.

zdržoval v samotnej Ptiči, aby mohol partizánom priniesť najnovšie správy o tamojšej slovenskej posádke! Jeho dvaja bratia boli navyše medzi partizánmi (jeden od jari a druhý sa k nim pridal po akcii proti mostu).²³ Neskôr sa zistilo aj to, akú úlohu zohral pri tejto tragédii prvý pobočník veliteľa peš. pl. 101 stot. Ján Nálepka. Viacerí príslušníci pluku ho činili priamo zodpovedným za hroznú smrť svojich 23 spolubojovníkov:

*„Ako pobočník pluku bezpečne vedel, že partizáni tiahnu z Ptiču smerom na Kopatkeviči. Cestou neupozornil naše mužstvo na hroziace nebezpečenstvo, partizáni naše mužstvo prepadli a učinili nám veľké straty.“*²⁴

Na druhý deň po tragédii pri Ptiči sa začala rozsiahla protipartizánska akcia s krycím názvom NOVEMBER. Akcia prebiehala v okolí Slovečna od 4. do 7. novembra 1942. Zúčastnila sa jej 1/101 zosilnená rota z Ovruča, nemecká ťažká policajná rota z Ovruča, policajná rota zo Žitomíra, 2 lotyšské roty a ukrajinská motorizovaná rota z Jelska. 1/101 zosilnená rota dorazila do Slovečna ráno o 6.30 h a hneď pokračovala ďalej do priestoru Rudnja Dubova. O 7.15 h rota dorazila do Behuni a odtiaľ vykonávala prieskum priestoru Rudnja Dubova – Rudnja Syrnica do hĺbky 8 km na sever, severozápad a západ. Na súmraku rota narazila pri prečesávaní lesov na prechodný partizánsky tábor 3 km severne od Kegunj. Partizáni však bez boja ustúpili. O 19.45 h narazili na partizánske tábory severozápadne a severovýchodne od Rudnja Dubova aj nemecké policajné roty. V následnom boji zabili 11 partizánov bez vlastných strát, ukoristili rádiostanicu, muníciu a zásoby potravín. Asi 30 partizánom sa podarilo ujsť. V priebehu ďalšieho dňa všetky roty získavali informácie a prehľadávali okolité obce. V boji s partizánmi sa ale nikde nestretli. 6. novembra prečesávala 1/101 zosilnená rota od 9.30 h lesy severne od obce Rudnja Syrnica, kde nadviazala styk aj s ukrajinskou mot. rotou, ktorej sa podarilo chytiť jedného sovietskeho parašutistu v hodnosti desiatnika. Kapitán a nadporučík im unikli. Nemecké roty v ten deň prečisťovali lesy severne od línie Filišovka – Slovečno a lotyšské roty operovali v priestore Perebrodi.²⁵

Boj s partizánmi sa opäť neuskutočnil, takže jediným spestrením dňa bola havária sovietskeho dopravného lietadla o 22.30 h, asi 5 km západne od Slovečna. Lietadlo viezlo partizánom pušky, míny, obväzy, letáky a iný materiál. Havarovalo pre poruchu motorov. Jeho cieľom bolo Usovo (33 km severne od Olevska), kde sa práve nachádzali slovenské jednotky. Do rúk im tak padli 2 členovia posádky i celý náklad, ktorý bol odovzdaný na veliteľstvo ZD.²⁶ Na druhý deň sa akcia NOVEMBER skončila a všetky roty sa postupne vrátili do svojich posádok. V priebehu tejto akcie podnikli niekoľko menších akcií aj roty peš. pl. 102, ale bezvýsledne. Do boja s partizánmi sa 5. novembra dostala len eskadróna a poločata obrnených áut, ktorú vyslalo velenie SPO o 17.00 h do priestoru Rudenka na pomoc ukrajinským milicionárom. Eskadróna a obrnené autá pomohli zahnať partizánov, pričom 1 partizán bol bez vlastných strát zabitý. Do Chvojníc sa vrátili na druhý deň o 20.30 h.²⁷ Vojakov SPO však čakal boj, ktorý sa mal stať najkrvavejšou porážkou, akú slovenské jednotky utrpeli v boji s partizánmi v priebehu celej existencie ZD.

23 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, peš.pl. 101, Č.: 267/Taj. 1942.

24 Archív Múzea SNP Banská Bystrica (AM SNP), Fond: Pozostalosť J. Šolca, príř. č. S 203/86, Písomné hlásenie ústnych informácií prezidentovi zo dňa 25. júna 1944.

25 VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č. 82. 905/Taj. Ia 1942, SV 23. november 1942, s. 9-10.

26 VHA, ZD, I/6/1, Príloha k čís. 81. 271/Taj. Ic 1942, s. 3.

27 VHA, ZD I/4, Vel. ZD, č.: 82. 905/Taj. Ia 1942, s. 10.

KATASTROFA PRI LOJEVE

Po náročnom presune sa na začiatku novembra takmer súčasne priblížili k Dnepru brigády plk. Kovpaka a plk. Saburova. Utajený presun prebiehal najmä v noci. Za jednu noc brigády prekonali 30 – 50 kilometrov. Kolóny sa presúvali „obvyklým armádnym pochodom: najprv rozvedka, potom hlavný predvoj, hlavné sily, vozba, zadný voj a bočná ochrana“. Po ceste ničili mosty, železničné trate, vodárne a sklady. Zároveň odrážali útoky miestnych nemeckých posádok. 7. novembra, práve v deň ukončenia akcie NOVEMBER, predné oddiely obidvoch brigád prekročili rieku a vtrhli do mestečka Lojev, ktoré leží pri ústí rieky Sože do Dnepra na jeho západnom brehu. Prieskumníci Kovpakovej brigády sa na druhom brehu rieky zmocnili prámu, pomocou ktorého bol v priebehu noci na druhý breh prevezený i brigádny delostrelecký oddiel (mal 2 kanóny kalibru 76,2 mm a 11 kalibru 45 mm). Nemecká policajná posádka v sile niekoľko desiatok policajtov bola s jeho pomocou do 3.00 h zlikvidovaná. Saburovovi partizáni v meste ukoristili „ľahko obrnenú osobnú Tatru“, ktorú gen. Saburov začal používať ako svoje veliteľské vozidlo. Hneď na druhý deň ráno sa s pomocou miestneho obyvateľstva začalo na kompách a čnoch s prepravou ostatných častí brigád (nablízku nebol žiadny most). Ako prvá šla brigáda plk. Kovpaka. Agitátori medzitým zorganizovali oslavy 25. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Na jej počesť rečnili a zároveň verbovali nových „dobrovoľníkov“. Partizáni tiež začali miestnemu obyvateľstvu rozdávať potraviny z ukoristených nemeckých skladov. Postupne prepravované oddiely medzitým zaujali obranu na prístupoch k Lojevu. Preprava obidvoch brigád trvala tri dni a skončila sa večer 10. novembra. Posledné oddiely už rieku prekonali po ľadovej škrupe, ktorá prikryla Dneper.²⁸

Správa o obsadení Lojeva asi 1 000 partizánmi prišla od nemeckej polície v Bragine hneď 7. novembra aj na veliteľstvo SPO v Chvojníkoch. Veliteľ SPO pplk. jazd. Ján Veselý preto na nasledujúci deň nariadil vyčistovaciu akciu, ktorej sa mala zúčastniť II. eskadróna, posilnená čatou I. eskadróny, družstvom ťažkých guľometov a 4 obrnenými autami OA vz. 30. Cieľ skupine velil mjr. jazd. Ivan Fajnor. Obrneným autám velil npor. jazd. Vladimír Bargár, pretože veliteľ čaty OA por. útv. Imrich Gaš bol práve chorý. Keďže npor. Bargár nebol od PÚV a nemal skúsenosti s velením obrnenej jednotke, poveril por. Gaš faktickým velením jednotky OA čat. Jozefa Číka. Motorizovanej čate, ktorá sprevádzala obrnené autá, velil pobočník veliteľa SPO npor. jazd. Imrich Sadovský. Celá skupina vyrazila z Chvojník do Bragína v nedeľu 8. novembra ráno o 8.30 h, keď už napadol prvý sneh. Odtiaľ vyslal mjr. Fajnor k Lojevu predvoj (4 OA vz. 30 a motorizovanú čatu pechoty) pod velením npor. Bargára.²⁹

Predpoludním sa predvoj priblížil k Lojevu, ktorý medzitým partizáni opevnili. Predvoj šiel v kolóne bez akéhokoľvek prieskumu a zaistenia z bokov! Prvýkrát bol prepadnutý paľbou partizánov 4 – 5 km od mestečka, obrnené autá však odpor bez väčších ťažkostí prekonali a pustili sa z príľahlého svahu po ceste priamo do Lojeva. Prvé dve OA vz. 30 takmer vošli do mestečka bez odporu, netušiac, že smerujú rovno do nastraženej pasce. Partizáni mali kolónu ako na dlani. Vtedy spustili mínometnú paľbu na nákladné autá s pechotou a ako prvé zasiahli zadné vozidlá. Keďže predvoj postupoval po ceste, zničené autá zabloko-

28 KOVPAK, ref. 4, s. 101-106; SABUROV, *Stopy...* ref., 5, s. 6, 13, 34, 38.; KLOKOV, KULYK, SLIŇKO, ref. 3, s. 97; VERŠIGORA, ref. 6, s. 132-133.

29 AM SNP, XII, príř. č. S 88/87, BAJTOŠ, I.: *História slovenského Pluku útočnej vozby 1939 – 1944*. Košice, 1987. s. 90; BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: *Vojenská história*, 3, 1999, čl. 4, s. 47; VHA, ZD, šk. 1, I/6/1, Vel. ZD, Príloha k čís. 81.282/Taj. Ic 1942, s. 1.

vali ostatným vozidlám ústup. Čata npor. Sadovského nemala čas ani možnosť postaviť sa na organizovaný odpor. Paľba z guľometov, mínometov i diel odrezala pechotu od obrnených áut, čo vyvolalo zmätok. Pešiáci sa rozprchli do poľa, priekopy, alebo sa snažili ukryť pod nákladnými autami. Partizáni na nich zahájili paľbu zo všetkých zbraní, v ktorej padol veliteľ čaty npor. Sadovský. Do beznádejnej situácie sa dostali aj obrnené autá. Partizáni na ne spustili paľbu z protitankových pušiek ukrytých v blízkych domoch. Slabý pancier obrnených áut nedokázal vzdorovať ich strelám kalibru 14,5 mm. Obidve čelné OA vz. 30 boli zapálené iba niekoľko metrov pred prvými domami, jedno bolo poškodené a len posledné vozidlo krylo zmätený ústup pechoty. V prvom OA vz. 30 zahynul veliteľ voza des. Jozef Labuda a stk. Vaško, v druhom voze zhorela celá posádka (veliteľ predvoja npor. Vladimír Bargár, čat. Jozef Čík a stk. Vojtech Balko). Zvyšky predvoja sa len s námahou prebili s posledným OA vz. 30 späť k hlavnému voju.³⁰

Mjr. Fajnor medzitým rozvinul eskadrónu v hlbokéj priekope asi 600 m pred Lojevom. Do útoku však nemohla vyraziť pre silnú delostreleckú a mínometú paľbu partizánov. Z tohto dôvodu nemohla prísť na pomoc obklúčenému predvoju. Eskadróna sa vo svojom postavení udržala do 13.45 h, keď partizáni zahájili silný útok na jej pravé krídlo. Mjr. Fajnor preto nariadil ústup do osady Krupiejki, kam sa eskadróna napriek silnej paľbe partizánov šťastne dostala. Ani v tejto osade sa ale neudržala, a tak pokračovala v ústupe k svojim trénom, asi 5 km za osadou. Odtiaľ sa celá skupina presunula do osady Senskaja, kde ošetrili ranených. Potom pokračovala do Chvojník, kam dorazila o 18.00 h. Celá vyčistovacia akcia tak skončila tragickým fiaskom. Z predvoja obklúčeného v Lojeve zahynuli 2 dôstojníci (npor. Bargár a npor. Sadovský) a 23 vojaci. Proti 1 000 – 1 500 partizánom vyzbrojeným ťažkými zbraňami predvoj nemal žiadnu šancu na úspech. Celkové straty predstavovali 25 mŕtvych, 15 ranených, 2 zničené a 1 poškodené OA vz. 30, 2 zničené nákladné (*Tatra 27* a *Praga RNV*) a 1 osobné auto (*Praga AV*).³¹ Partizáni si zo slovenského výpadu ťažkú hlavu nerobili. Navyše vôbec netušili, že ich napadli Slováci:

„Bol to krátky a prudký boj. Obrnené autá sme hneď na začiatku vyradili protipancierovými zbraňami a guľometmi. Nemci utekali, ale málokto z nich ušiel živý.“³²

Plk. Kovpak mohol seabedome konštatovať, že *„jedna nepriateľská kolóna, v sile jedného práporu, bola pri priblížení sa k Lojevu rozprášená ohňom nášho delostrelectva...“* Nevedel však, že jeho partizáni rozprášili slovenskú jednotku.³³

Na druhý deň vyslal plk. Veselý na miesto tragédie družstvo vojakov s dvoma dôstojníkmi na jednom nákladnom aute, aby pozbierali a odviezli padlých spolubojovníkov. Vojenský kňaz npor. duch. Imrich Reichel, poručík zo štábu SPO i ostatní vojaci po príchode na miesto strnuli. Zničený predvoj poskytoval strašný obraz. V jednom zničenom obrnenom aute našli zhorené telá npor. Bargára a jeho vodiča. V neďalekom jarku objavili nahé telo npor. Sadovského s podrezaným hrdlom. Neďaleko neho ležal tiež úplne nahý strelník František Slivka zo spojovacej čaty, ktorý zvierať v rukách zakrvavenú modlitebnú knižku.

30 BAJTOŠ, ref. 29, s. 90-91.

31 VHA, ZD, I/6/1, Vel. ZD, Príloha k čís. 81.282/Taj. Ic 1942, s. 1.; *Padli za vlasť*. In: Kalendár slovenského vojska (1944). Bratislava, 1944. s. 58-59, 62-65, 67-68, 73, 75-76.; BAJTOŠ, ref. 29, s. 91.; BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 48. Keď sa o týchto stratách dozvedel plk. Pilfousek, v prítomnosti niektorých dôstojníkov svojho štábu cynicky vyhlásil, že *„keby bol u RD a mal by toľko ztrát, ako u ZD, dostal by rytiersky kríž a bol by slávny, ospevovaný a písalo by sa o ňom v novinách“*. Dôstojníkov takýto cynizmus pobúrila. VHA, 55, šk. 19, č.j. 5, Úradný záznam, Prísne dôverné! Bratislava, 27. január 1943.

32 VERŠIGORA, ref. 6, s. 133.

33 KOVPAK, ref. 4, s. 106. Plk. Saburov po vojne nepravdivo tvrdil, že v Lojeve *„zhoreli aj s posádkou“* 4 tanky. SABUROV, A. N.: *Tajomný kapitán*. Bratislava, 1962. s. 108.

Obďaleč ležal ďalší vojak, ktorý mal na holom tele natiahnutý iba ľahký vojenský plášť. Partizáni ho rovnako ako ostatných padlých orabovali o všetko šatstvo a polomŕtveho nechali ležať v priekope. *„Keď sa prebral a prehodil cez seba aspoň plášť, pokúšal sa dostať k mestu. Vysilený však padol a ostal ležať s tvárou obrátenou k Lojevu.“* Podobne vyzerali aj ostatní padlí Slováci. Vojaci naložili niekoľkých zmasakrovaných spolubojovníkov na nákladné auto a popoludní vyrazili späť. Cestu Lojevo – Bragin partizáni na viacerých miestach porušili. Šofér preto musel často odbočiť na neudržiavané poľné cesty. V kabíne sedeli okrem šoféra poručík a poľný kňaz npor. Reichel. *„Keď sa v dôsledku hrbolatého terénu cez rozbité okienko z korby do kabíny prestrčila tesne k jeho hlave ruka mŕtveho, kňaz v priebehu niekoľkých minút úplne ošedivel.“* Hrozný náklad bol po návrate do posádky nepríjemným prekvapením najmä pre niekoľkých najväčších nespokojencov v SPO, ktorí vážne uvažovali o dezercii k partizánom. Keď sa dozvedeli o tejto tragickej udalosti, od svojho úmyslu definitívne upustili.³⁴

O tragédii pri Lojeve sa čoskoro dozvedeli vo všetkých jednotkách divízie. Aby sa vyhol zodpovednosti, veliteľ SPO pplk. Veselý spísal pre MNO o neúspešnej akcii skreslené hlásenie. Uviedol v ňom, že sa po doručení správy o prepade vlastných jednotiek pri Lojeve postavil do čela záložnej skupiny (cyklistická čata, mínometná čata a zvyšok štátnej eskadrony), s ktorou hneď vyrazil po trase Bragin – Mokrez – Byvalki – Senskaja s úmyslom napadnúť partizánov zboku. Ďalej pokračoval, že po príchode do Krupiejski sa jeho skupina dostala do silnej guľometnej palby a partizáni ju začali obkľučovať. Preto vydal rozkaz na ústup a odpútanie sa od protivníka, aby sa vyhol ťažkým stratám. Vrcholom Veselého drzosti a cynizmu bolo, keď v hlásení tvrdil, že z jeho skupiny padli 3, ťažko ranených bolo 8 a ľahko ranených 7 vojakov.³⁵ Jeho skupina však v skutočnosti do žiadnej akcie nevyrazila a samotný pplk. Veselý po celý čas nevytiahol päty zo svojho štábu v Chvojníkach! Zodpovednosť za túto tragickú akciu niesol v prvom rade on sám. Svojich mužov vyslal do priestoru Lojeva bez predchádzajúceho prieskumu a pod dojemom pokojného nedeľného dňa sa ľahkovážne spoľahol na to, že partizáni na Slovákov útočiť nebudú. *„Neprikladal vážnosť ani hrozivým správam prichádzajúcim z obsadeného mesta. Výpravu do Lojeva považoval skôr za vychádzku. Predpokladal, že partizáni jednoducho ustúpia bez boja. Preto nenariadil prieskum terénu a v rozpore so základnými pravidlami vojenskej taktiky sa dôstojníci Bargár a Sadovský rútili dolu svahom k mestu priamo pod nepriateľskú palbu.“*³⁶

Po tejto tragédii nariadil veliteľ ZD plk. Pilfousek, aby sa SPO a zosilnená 1/101 rota z Ovrúča zúčastnili spolu s nemeckými jednotkami 10. a 11. novembra trestnej akcie pod velením podplukovníka nemeckého žandárstva von Bredowa. Ráno o 5.30 h sa SPO pohol z Chvojník cez Bragin do osady Senskaja, odkiaľ vyslal prieskum do Lojeva. Partizáni však už Lojev dávno opustili, rozdelili sa a stiahli smerom na západ (Saburov) a severozápad (Kovpak). Brigáda gen. Kovpaka smerovala k mestu Sarny na rieke Pripjať a brigáda gen. Saburova k mestu Chvojniky. Po hlásení prieskumu sa tak do vyprázdneného Lojeva presunul celý SPO i 1/101 rota. Pozbierali a na 2 nákladné autá naložili zvyšných mŕtvych slovenských vojakov, ktorí boli v niekoľkých prípadoch škaredo zohavení. Dve zničené OA vz. 30 boli zanechané na mieste, poškodený voz nechal por. Gaš odtiahnuť do Chvojník ako zdroj náhradných dielov.³⁷ Nemeckí žandári zatiaľ bez úspechu prečesali okolitý priestor.

34 LACKO, M.: Krvavá nedeľa. In: *História*, 3, 2003, č. 2, s. 14.

35 BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 47-48.

36 LACKO, M.: Krvavá nedeľa, ref. 34.

37 VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č.: 82.941/taj. Ia-1942, SV. 12. december 1942, s. 1; BAJTOŠ, ref. 29, s. 91; KOVPAK,

Trestnú akciu mala podporiť zo vzduchu aj letka 11, jej akcia však vyšla naprázdno. 10. novembra odštartoval na prieskumný let do oblasti Lojeva npor. let. Ján Zubrík, na lietadle E-241 mu ale praskla olejová nádrž, a tak musel núdzovo pristáť pri obci Narovľa bez ukončenia svojej misie. Npor. Zubrík zostal pri lietadle až do príchodu technickej pomoci, hoci okolie bolo zamorené sovietskymi partizánmi. Lietadlo sa potom podarilo odtransportovať na letisko.³⁸ Útočný roj, ktorý mal bombardovať Lojev a Krupiejki, preto omylom bombardoval obec Cholmyč, kde sa práve nachádzala jednotka nemeckých žandárov. Na druhý deň pokračoval SPO podľa rozkazu pplk. von Bredowa v prieskume smerom k osade Peretelka, kde nastala menšia prestrelka so skupinkou partizánov. Obec obsadil okolo 17.00 h a pokračoval ďalej do Rokytna, kde sa ubytoval na noc. V priebehu noci sa k obci priblížila skupina partizánov. V krátkej prestrelke bol jeden príslušník SPO ranený. 12. novembra sa napokon celý oddiel vrátil späť do Chvojník. Celá trestná akcia tak bola len úderom do prázdna.³⁹

ÚTOK BRIGÁDY PLK. SABUROVA NA CHVOJNIKY

14. novembra boli dôstojníci a vojaci SPO zabití pri Lojeve v Chvojníkach slávnostne pochovaní. Na pohrebe sa osobne zúčastnil veliteľ ZD plk. Pilfousek, celá posádka Chvojník, i množstvo miestnych obyvateľov. Veliteľ ZD po pohrebe urobil prehliadku posádky SPO, predebatoval potreby oddielu a nadviazal styk s veliteľom nemeckého policajného práporu v Bragine. Napokon sa rozhodol, že v Chvojníkach prenocuje. Už v skorých večerných hodinách však ukrajinská milícia hlásila pohyb partizánov v priestore Nove Barsuki – Mokanoviči – Goroškov. Plk. Pilfousek dospel s pplk. Veselým a veliteľom nemeckého policajného práporu k záveru, že ide o partizánov, ktorí boli v Lojeve a smerujú na severozápad.⁴⁰ Ich odhad bol správny. Bola to brigáda plk. A. N. Saburova, ktorá sa po zničení predvoja SPO v Lojeve presúvala na severozápad k rieke Pripjať. Oddiely brigády cestou obsadili železničnú stanicu Avramovskaja, kde sa na partizánov Saburovovej brigády prvýkrát telefonicky nakontaktoval stot. Nálepka a oznámil im príchod dvoch vlakových súprav s jednotkami SS. Plk. Saburov zvažoval ďalší postup. Rozhodol sa, či s hlavnými silami brigády zaútočí na Bragin, alebo na Chvojniky. Napokon si vybral Chvojniky, o ktorých vedel, že sa tam nachádza slovensko-nemecká posádka. Po skúsenosti z Lojeva totiž predpokladal, že „zničiť slovenské posádky je ľahké“. Partizáni sa k Chvojníkam začali presúvať hneď po zotmení a na ukoristenej obrnenej *Tatre* sa tam od Avramovskej vybral aj sám plk. Saburov.⁴¹ Ten netušil, že jeho partizáni obklúčili v Chvojníkach samotného veliteľa ZD plk. Rudolfa Pilfouska, rovnako ako Pilfousek netušil, že partizánom, ktorí ho obklúčili, velí sám plk. Alexander N. Saburov. V priamom boji sa tak mali onedlho stretnúť dvaja najvyšší velitelia oblasti, ktorí si mohli vzájomne konfrontovať svoje veliteľské schopnosti.

O 20.00 h dostal plk. Pilfousek z Ovruča správu, že obec Demeči a stráž východne od nej prepadli partizáni. Na základe týchto správ nepredpokladal, že sa partizáni odvážia zaútočiť na takú silnú posádku ako bola v Chvojníkach. Napriek tomu ale nariadil zosilniť stráž a zvýšiť ostražitosť. Nasledujúce udalosti ukázali, že to bolo predvídavé opatrenie. Okolo 2.00 h nasledujúceho dňa hlásila miestna milícia, že asi 6 km západne od Chvojník sú par-

ref. 4, s. 106.

38 ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 2 (1939 – 1944)*. Bratislava, 2000. s. 84.

39 BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 48.

40 VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942, Vec: Prepad posádky Choiniki-hlásenie, SV 25. novembra 1942. s. 1.

41 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 29, 36, 49.

tizáni s trénni a jazdeckvom. Správa sa veliteľovi ZD nezdala dôveryhodná, napriek tomu nariadil strážam zvýšenú pohotovosť. O hodinu neskôr už miestni žandári hlásili, že ich veliteľská budova je obkľúčená. Plk. Pilfousek si túto správu preveril u stráží, ktoré mu hlásili hrkot vozov asi 1,5 km západne od mesta. Pilfousek ihneď vyhlásil poplach a o niekoľko minút nato spustili partizáni paľbu na veliteľskú budovu. Veliteľ ZD sa ešte stihol telefonicky spojiť s veliteľom nemeckej polície v Bragine a požiadať ho o pomoc. O niekoľko minút už bolo spojenie prerušené na všetky strany.⁴²

Partizáni sa totiž v noci dostali nepozorovane do mesta a obsadili súkromné domy okolo I., II. eskadróny i žandárskej stanice. Hlavné sily brigády zostali pred Chvojníkami v počte 600 – 800 mužov a žien. Časť týchto síl zaútočila na I. a II. eskadrónu a rota Smirnova obkľúčila a zaútočila s podporou kanónov a ťažkých guľometov na veliteľskú budovu. Rotu priviedol k budove bývalý predseda komunistickej strany v meste Vladimír Jevčenko. Bola vyzbrojená veľkým počtom samopalov, ľahkých a ťažkých guľometov, najmenej 8 mínometmi, jedným protitankovým kanónom kalibru 45 mm, jedným kanónom kalibru 76,2 mm a protitankovými puškami. Partizáni osobitne obkľúčili aj I., II. eskadrónu a žandárov. Tu im pomohli miestni obyvatelia, ktorí viedli jednotlivé útočné skupiny partizánov. V mnohých prípadoch však bola táto pomoc vynútená rôznymi vyhrážkami. Úlohou zabrániť príchodu posíl do Chvojník od juhu alebo východu bol poverený oddiel Ivana Fjodorova, ktorý mal zhruba 300 mužov a žien. Saburov ho umiestnil do cintorína asi 0,5 km juhovýchodne od mesta. Prepad bol teda dobre premyslený a pripravený. Saburov rátal s istým úspechom, preto si priebeh boja nechcel nechať ujst. Na svojej obrnenej *Tatre* prišiel k Chvojníkám. Počas cesty na ňu Nemci síce začali strieľať, ale paľbu zastavili, pretože obrnené vozidlo považovali za vlastné. Plk. Saburov tak bez nehody dorazil k Chvojníkám.⁴³

Jeho partizáni už medzitým obkľúčili všetky slovenské a nemecké jednotky v meste a prinútili ich bojovať oddelene každú na vlastnú päsť. Prvý nápor Smirnovovej rotu na veliteľskú budovu odrazila okolo 4.00 h ručnými granátmi „*rýchlym a odvážnym zásahom*“ stráž budovy a jedno družstvo štábnej eskadróny. II. eskadróna si zatiaľ vyčistila svoj rajón a húževnato bojovala s partizánmi v okolitých domoch. Okolo 4.30 h prelomila jedna čata II. eskadróny obkľúčenie a nadviazala spojenie s veliteľskou budovou. Eskadróna potom pod velením mjr. Fajnora vyčistila od partizánov najbližšie domy a začala organizovať spoluprácu s I. eskadrónou. I. eskadróna bola v kritickom postavení, pretože partizáni vnikli do jej rajónu a „*niekoľko brániacich sa skupiniek rozprášili*“. Jeden partizán sa dostal dokonca tesne k budove I. eskadróny, kde bol zastrelený. Keďže ihneď zhorel, mal pri sebe pravdepodobne zápalnú zmes. Budovu dôstojníka I. eskadróny sa však partizánom podarilo zapáliť. Všetky slovenské jednotky sa odhodlane bránili, takže znemožnili partizánom získať Chvojniky prvým útokom. Smutnou výnimkou bol veliteľ mínometnej čaty npor. jazd. Štefan Belko, ktorý v najkritickejšom čase so svojou skupinou „*opustil bojový priestor*“ a „*zbabelo utiekol*“ z Chvojník do Bačina (1,2 km južne od Chvojník). Jeho stráž pri útoku partizánov predstierala smrť, aby si zachránila životy. Nepoužili zbrane a nevyhlásili poplach, čím umožnili partizánom dostať sa k veliteľskej budove čo najbližšie. Ostatní vojaci SPO však od začiatku bojovali iniciatívne a chladnokrvne, vďaka čomu bol prvý nápor partizánov bez rozkazov v zárodku odrazený. „*Každý zasiahol na mieste a tam, kde sa nepriateľ vyskytol.*“⁴⁴

Okolo 5.30 h zahájili partizáni nové útoky na veliteľskú budovu a na II. eskadrónu. Orga-

42 VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942. s. 1-2.

43 Tamže, s. 2-4.; SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 50-51.

44 VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942. s. 2-4.

nizovanou palbou automatických zbraní však boli bez ťažkostí odrazení. Hneď potom začali slovenské jednotky čistiť Chvojniky od partizánov. Išlo to však pomaly a ťažko, „pretože takmer každý dom bol obsadený partizánmi a viac domov horelo ešte z prvého prepadu v noci“. Tieto domy bolo nutné dobýjať a mnohé z nich boli v tomto boji zapálené. Saburov bol sklamaný z neúspechu svojich partizánov. Prekvapil ho najmä neúspech Smirnovovej roty: „Veliteľstvo sme nedobyli. Budova bola opevnená ako hrad a naše slabé delostrelecké prostriedky ňou nemohli otriast.“ Tuhý odpor ho presvedčil o tom, že veliteľskú budovu bránili Nemci, ktorí „dobré zaistili svoje palebné ohniská“. Keby spoznal svoj omyl, určite by bol prekvapený. Rozladili ho aj ťažké straty Kočetkovho oddielu. Sám Kočetkov v boji zahynul. Boj definitívne rozhodol okolo 7.00 h príchod posily nemeckého policajného práporu z Bragina (2 pešie čaty, čata ťažkých guľometov, čata ľahkých a čata ťažkých mínometov a jedno obrnené auto). V tuhom boji sa nemeckým policajtom podarilo rozčesnúť Fjodorovov oddiel umiestnený v cintoríne, ktorý už bol aj pod palbou slovenských jednotiek. Oddiel bol čoskoro rozprášený a zahnaný na sever. Obklúčenie mesta tak bolo od východu uvoľnené. Po rozprášení Fjodorovovho oddielu ochabol aj nápor partizánov v II. eskadróne v strede mesta. Plk. Saburov sa však nevzdával a sústredil svoje oddiely 1 km západne od Chvojník na nový útok. I. cyklistická eskadróna prosila o pomoc, a preto k nej plk. Pilfousek vyslal na západný okraj mesta 2 policajné čaty. Policajnú rotu z Bragina po jej preniknutí do mesta nasadil spolu s niektorými jednotkami štábnej a II. eskadróny proti partizánom sústredeným západne od mesta. Partizáni kládli tuhý odpor a „ustúpili až po sústredenom zasadení ťažkých zbraní nemeckej policajnej roty“. Protitankovými puškami dokonca dvakrát prestrelili aj nemecké obrnené auto. Po vytlačení partizánov z miesta ich sústredenia boli všetky sily nasadené na uvoľnenie ešte stále obklúčeného priestoru miestneho žandárstva a I. eskadróny, a následne na postupné vyčistenie celého mesta. V týchto bojoch sa uplatnili najmä ťažké zbrane pechoty a nemecké obrnené auto. Boj sa skončil 15. novembra 1942 o 12.30 h. Vyčistenie celého mesta však trvalo až do zotmenia. Plk. Pilfousek nariadil neprenasledovať ustupujúcich partizánov pre nejasnosť situácie a obavy z ďalšieho útoku.⁴⁵

Plk. Saburov však už nemal v úmysle útočiť. Počas boja sa totiž celý početný tréning jeho brigády presunul bezpečne k obci Jureviči, kde sa brigáda plánovala prepraviť cez rieku Pripjať. Brigáda navyše utrpela porážku a nemohla si dovoliť ďalšie zbytočné straty. Slovenskí vojaci našli do 25. novembra celkom 50 mŕtvych partizánov. Ďalších 60 – 80 mŕtvych a ťažko ranených odviezli podľa očitých svedkov z radov civilného obyvateľstva partizáni so sebou. Jednotky SPO ukoristili 1 ťažký guľomet Maxim vz. 1910 s muníciou, 2 ľahké guľomety Degťarev vz. 1927 so 6 zásobníkmi, 2 kone s povozom, 1 jazdeckého koňa so sedlom, 4 rozličné pušky a vyše 20 mínometných striel, delostreleckých a ručných granátov. SPO stratil 3 mŕtvych a 8 ranených (z toho 2 ťažko), nemeckí policajti 5 mŕtvych a 8 ranených, ukrajinskí milicionári 7 mŕtvych a 3 ranených, a Kozáci 5 mŕtvych a 15 zajatých (5 z nich sa do 25. novembra vrátilo). Celkové straty okupačných jednotiek tak dosiahli 20 mŕtvych, 19 ranených a 10 zajatých. Straty Saburovovej brigády boli rádovo trikrát vyššie. Pre plk. Saburova to bola nepríjemná príručka. 16. novembra dorazila z Ovruča do Chvojník na nákladných autách 1/101 zosilnená rota, ktorú plk. Pilfousek povolal ešte počas boja. Rota prišla neskoro, a tak už len pomohla SPO vyčistiť okolie Chvojník od partizánov a reorganizovať obranu mesta. V ten deň o 12.30 h odišiel plk. Pilfousek s dôstojníkmi svojho štábu späť do Ovruča. Obidve nemecké policajné roty z Bragina opustili Chvojniky už 15. novembra hneď po skončení

⁴⁵ Tamže; SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 50-52.

boja.⁴⁶ Jednotky ZD tak definitívne zvíťazili v jedinej otvorenej bitke o mesto, ktorú zviedli počas existencie divízie so silnou partizánskou brigádou.

PARTIZÁNSKE PREPADY A PROTIPARTIZÁNSKE AKCIE

Porazená brigáda plk. Saburova postupovala od Chvojník ďalej na západ k rieke Pripjať. V obciach, ktoré mali po ceste, partizáni ničili mosty, rabovali potraviny, zimné šatstvo a nútili mladých mužov vstúpiť do ich radov. V Demeči napríklad zobrali so sebou 6 mladých mužov. Takýmto spôsobom nahrádzali svoje straty. Do Demeči a Kosije, cez ktorú partizáni tiež prechádzali, vyslal 15. novembra na prieskum III/102 prápor, ktorý zistil, že tam bolo asi 500 partizánov s množstvom vozov, na ktorých viezli mnohých ranených. Nasledujúci deň bola 10/102 rota v Demeči opäť prepadnutá, ale pred príchodom IPV, ktorý jej bol vyslaný na pomoc, partizáni ustúpili. Pancierový vlak priviezol rote strelivo a zostal pri nej v pohotovosti cez noc. Nasledujúci deň ráno z Demeči odišiel.⁴⁷ Partizáni sa postupne sťahovali k Jureviči, kde sa už nachádzal tréningový brigády. 17. novembra o 13.00 h zaútočili po správach prieskumu na zhromaždisko v Jureviči dve B-534 stíhacej letky 11, pilotované čtk. Pavlom Šiškom a E. Trebatickým. Partizáni sa však bránili a podarilo sa im zasiahnuť Trebatického lietadlo do palivovej nádrže. Ten sa hneď otočil späť a s poslednými kvapkami benzínu šťastne pristál v Ovruči. Ťažšie to mal čtk. Šiška, ktorému guľometná strelba zničila chladič a poškodila podvozok. Šiška musel núdzovo pristáť pri obci Čilčicha (asi 28 km južne od Narovle). Pilot čakal na technickú pomoc u obyvateľov obce. Tá išla po ceste Ovruč – Jelsk – Narovľ. Nemohla však prísť, pretože ju spolu s Litovcami a nemeckými žandármi v noci zo 17. na 18. novembra prepadli v Narovli asi 600 partizáni. V boji sa vyznamenali príslušníci pozemného personálu letky 11 čtk. J. Dubravec, des. K. Hanic a stk. J. Berghauser, ktorí vďaka osobnej odvahe zachránili motorové vozidlá letky. Ich statočnosť ocenil litovský dôstojník i veliteľ nemeckej žandárskej stanice. V tomto ťažkom boji podporila okupačné jednotky o 14.00 h bombami a palubnými zbraňami aj dvojica B-534, ktoré pilotovali čatníci J. Telúch a E. Filo. Partizáni opäť odpovedali silnou protiletenskou paľbou z guľometov. Podarilo sa im zasiahnuť Telúchovo lietadlo do motora a do kabíny, takže musel núdzovo pristáť pri obci Goloviči (juhozápadne od Narovle). Stroj sa pri pristátí ťažko poškodil, pilot však utrpel len ľahké zranenia. Jeho kolega pristál s menšími poškodeniami šťastne v Ovruči. Obaja zostrelení piloti (P. Šiška i J. Telúch) sa vrátili do Ovruča 19. novembra spolu s technikmi a Šiškovým lietadlom. Telúchovo bolo čiastočne spálené. Mechanici preto odmontovali krídla, chvostové plochy a vrtuľu a 2. decembra sa s tým vrátili do Ovruča.⁴⁸ Saburovovi partizáni dali jasne najavo, že sa neboja ani útokov zo vzduchu. Dokázali to aj pri prechode cez Pripjať. Cez rieku prepravili po ľade 2 kanóny kalibru 76,2 mm (jeden sa pritom prepadol cez ľad do vody, ale vytiahli ho) i obrnený voz plk. Saburova. Prepravu však začalo rušiť dvojmotorové nemecké lietadlo. Protiletadlové a ľahké guľomety naň spustili paľbu a podarilo sa im ho zostreliť. Lietadlo spadlo rovno do rieky.⁴⁹

Jednotky ZD sa pokúšali silnému náporu partizánov aktívne brániť. 18. novembra o 7.45

46 Tamže, s. 49; VHA, ZD, I/4, č.: 82.902/Taj. Ia 1942. s. 3-4.; 15. novembra 1942 padli v Chvojníkach slob. Justín Ficek, slob. Pavol Hruška a slob. Justín Štefánik. *Padli za vlasť*. C.d., s. 60, 62, 74; VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č.: 82/941/Taj. Ia 1942, SV. 12. december 1942. s. 2.

47 Tamže, s. 2-3; SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 53.

48 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942. s. 3-4; RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944 (1)*. Bratislava, 1999. s. 154; ŠUMICHRAS, KLABNÍK, ref. 38, s. 84.

49 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 58.

h vyslal peš. pluk 101 skupinu 10 nemeckých žandárov, 48 Kozákov a 60 milicionárov pod velením nemeckého poručíka žandárstva do priestoru: Kopčevica – Velke Seljutice s úlohou vyčistiť ho od partizánov. S rovnakou úlohou vyslal do tohto priestoru 71 vojakov a 35 Kozákov pod velením slovenského nadporučíka aj II/101 prápor zo Žitkovic. Skupina odišla zo Žitkovic o 7.00 h vlakom do stanice Staruški, odkiaľ pokračovali o 8.00 h pešo do Malých Seljutíc. Tam na ňu zahájili z lesa partizáni palbu, no po krátkej prestrelke hneď ušli. Oddiel pochodoval ďalej do Velke Seljutice, odkiaľ partizáni ustúpili na sever, keď počuli strelbu z Malých Seljutíc. „*Dedina Velke Seljutice bola potom obidvoma oddielmi obklúčená a žandári a milicionári ju zapálili. V dedine sa nachádzajúcim nebola daná možnosť uniknúť.*“ Nie je ťažké si domyslieť, čo sa s tými ľuďmi stalo. Oddiely odpochoďovali zo zničenej dediny o 13.15 h do Kopčevíc, odkiaľ sa oddiel II/101 práporu vrátil o 19.00 h do Žitkovic. „*Vlastné straty neboli žiadne. Dedina Velke Seljutice bola celá vypálená. Kozáci sa osvedčili.*“⁵⁰ Bola to zbytočná teroristická akcia, ktorá postihla civilné obyvateľstvo a partizánom nespôsobila žiadne straty.

Partizáni však nezaháľali a o 14.15 h toho istého dňa tvrdo zaútočili na 12-člennú slovenskú stráž cestného mostu pri Sanjukách (7 km severovýchodne od Jelska). Asi 280 partizánov stráž za denného svetla úplne obklúčilo! Zároveň sa snažili zničiť aj strážený most, podarilo sa im však vyhodiť do vzduchu len jednu časť dreveného mostu. Veliteľ stráže hneď telefonicky požiadal veliteľa 2/101 roty o posilu. Ten okamžite poslal k Sanjukám na jednom nákladnom aute 16 mužov. Posila k Sanjukám neprišla, pretože ju asi 3 km východne od Jelska prepadla presila partizánov. V bezvýchodiskovej situácii sa vojaci vzdali partizánom. Iba jednému čatníkovi sa podarilo ujsť a vrátiť sa späť k jednotke. Nákladné auto partizáni zapálili. Posila vlastne padla do pasce skupine, ktorá zaistovala prepad v Sanjukách od Jelska. Stráž medzitým húževnato bránila strážnicu. Keď jej začala dochádzať munícia, začala ustupovať. Vojaci si ešte stihli všimnúť, že útok viedol dezertér slob. Albert Gbelec oblečený do sovietskej uniformy. Gbelec pred zbehnutím slúžil ako zástupca veliteľa stráže v Sanjukách, takže dobre poznal priebeh služby, ako aj výstroj a výzbroj stráže.

Vďaka jeho informáciám partizáni s priamym útokom vyčkali dovtedy, kým stráž nevyhodila posledný z 25 ručných granátov. Úspech partizánov tak vlastne zabezpečilo zradné konanie Alberta Gbelca. Stráž sa v zúfalej situácii pokúsila preraziť obklúčenie, k vlastnej rote do Jelska však dorazilo len 6 mužov. Ďalší dvaja vojaci sa ukryli a našla ich hliadka vyslaná preskúmať okolie strážnice. Padli 2 a nezvestní (pravdepodobne zajatí) boli tiež 2 členovia stráže. Neskôr sa ukázalo, že jeden z nezvestných tiež padol v boji. Celkovo tak akcia pri Sanjukách stála slovenské jednotky 3 mŕtvych a 16 zajatých.⁵¹ V dôsledku zostrenia situácie v priestore Jelska povolil ešte ráno v ten deň plk. Pilfousek stiahnutie posádky z obce Skrygalovo do Koziniek, pretože bola veľmi zraniteľná. Rádiostanica i telegrafná ústredňa bola zrušená, a slovenská posádka spolu s nemeckými žandarmi opustila o 8.30 h. Skrygalovo.⁵²

Situácia sa 18. novembra opäť zhoršila aj v okolí Chvojník. Nadránom partizáni zničili železničný most 1 km severne od Chvojník, ktoré boli konečnou stanicou na trati z Vasileviči smerom na juh. K mostu vyrazil o 8.30 h pracovný vlak, ktorý sprevádzalo 15 Kozákov od

50 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942. s. 3-4.

51 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD., č.: 82.919/Taj. Ia – 1942. Vec: Prepad stráže v Sanjukách a vo Slovečne – hlásenie. SV. 29. novembra 1942; VHA, ZD, II/193, Vojnový denník 4. roty peš. pl. 101, 24.11.1942. Pri prepade oficiálne zahynuli piati vojaci: slob. Ondrej Matta, slob. Ján Nesnadný, stk. Karol Daniel, stk. Michal Kaničiar a stk. Ján Svetlík. *Padli za vlasť*. C.d., s. 59, 65, 68, 70, 73.

52 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942. s. 4.

1/102 roty. Pracovný vlak sprevádzal aj slovenský IPV, ktorý na tejto lokálnej trati hliadkoval od 8.00 do 11.30 h, keď sa oprava mostu skončila. Potom sa presunul na hlavnú trať Pinsk – Gomeľ, ktorú medzi 13.00 a 16.00 h skontroloval po most cez Pripjať pri Mozyre. K tomuto mostu potom o 16.30 h vyslal II/102 prápor vlakom 2 čaty od 5/102 roty, aby na noc posilnili obranu tohto kľúčového objektu. Incidenty na tratiach sa však už neodohrali. Do boja s partizánmi sa ale dostala 1/101 zosilnená rota, ktorú veliteľ SPO vyslal na prieskum do priestoru Vodoviči. Rota sa tu dostala o 14.00 h do boja s asi 500 partizánmi, ktorí postupovali na Jureviči. Po zotmení sa rota o 17.15 h bez vlastných strát vrátila späť do Chvojník. V boji zabila a zranila niekoľko partizánov a ukoristila 3 pušky, 1 zničený ľahký guľomet, náboje a granáty. V noci z 18. na 19. novembra vykonali nemeckí žandári a čata II. eskadrony SPO domové prehliadky aj v samotných Chvojníkach. V niektorých domoch našli rozličnú muníciu a žandári zadržali viacero civilných obyvateľov. Všetci obyvatelia prehliadaných domov vypovedali, že partizáni štyri dni predtým „vtrhli naraz do domov a bitím obyvateľstva získali správy, kde je slovenské vojsko ubytované“.⁵³ Keďže situácia v meste bola stále napätá, veliteľ ZD 26. novembra dočasne pridelil SPO ďalšiu posilu 64 nemeckých a 31 lotyšských vojakov.⁵⁴

Partizáni však vo svojej čulej aktivite nepoľavovali. V noci o 00.30 h 19. novembra prepadli stráž cestného mostu pri Novaja Rudnja (5 km severovýchodne od Slovečna). Presila partizánov sa snažila, podobne ako predchádzajúci deň v Sanjukách, stráž obklúčiť a zničiť. Vojaci sa 2 hodiny odhodlane bránili, pred hrozbou obklúčenia však ustúpili na Slovečno. Zo stráže sa stratil len jeden vojak, ktorý buď zahynul alebo bol zajatý. Partizáni potom drevený most zapálili, ten však nezhorel a po menšej oprave sa dal opäť použiť.⁵⁵ Ďalšie prepadnutie stráže sa uskutočnilo 23. novembra neďaleko Kopčevíc na trati Pinsk – Gomeľ. Partizánom sa podarilo obsadiť strážnicu a zajať 9 príslušníkov stráže. Posila z Kopčevíc prišla neskoro. Čata KPÚV a čata Kozákov preto iba nahradila stráž, a zvyšok posily sa vrátil do Kopčevíc. Aktivitu partizánov sa okrem slovenských jednotiek pokúšali tlmiť aj nemeckí žandári. Tí 25. novembra zaútočili v obci Nižnaja Rudnaja. Dedina však bola silne opevnená (v domoch a maštaliach boli vybudované bunkre), preto žandári požiadali o pomoc velenie ZD. To vyslalo nemeckým žandárom na pomoc 2 čaty I/101 práporu a čatu štábnej roty ZD. Pred touto posilou partizáni z obce ustúpili na sever. Rozzúrení nemeckí žandári potom dedinu zapálili.⁵⁶

Do boja proti partizánom aktívne zasiahli aj slovenskí letci. 23. novembra zaútočil so svojou B-534 čat. R. Mrákava bombami a palubnými zbraňami na partizánsky oddiel v osade Dviški. Podnikol spolu tri nálety, ktoré podľa miestnych dôverníkov spôsobili partizánom ťažké straty. Na druhý deň sa terčom náletov stala obec Skorodnoje. Nálet uskutočnili postupne dve B-534. Prvé lietadlo zaútočilo na obec o 8.30 h a paľbou zo zeme bolo mierne poškodené. Ďalšie lietadlo bombardovalo Skorodnoje presne o hodinu neskôr. Obec už horela na niekoľkých miestach, a partizáni z nej ušli. Tieto skutočnosti potvrdil prieskumný let vykonaný popoludní. Ďalšie nálety boli do priestoru Skorodnoje – Slovečno – Lučenky podniknuté 26. novembra.⁵⁷ Tým sa aktívne zásahy letectva a pozemných síl proti brigá-

53 Tamže.

54 VHA, ZD, šk. 3, I/49, Vel. ZD, Rozkaz č. 146, SV. 26. november 1942.

55 VHA, ZD, I/4, č.: 82.919, Taj. Ia – 1942.

56 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942.

57 Tamže; RAJNINEC, ref. 48, s. 155; ŠUMICHRAS, KLABNÍK, ref. 38, s. 84.

de plk. Saburova v novembri 1942 skončili. Na bojaschopnosť jeho brigády však veľký účinok nemali.

Brigáda plk. Kovpaka 19. novembra prekročila zamrznutú Pripjať a o dva dni zaútočila na žandársku posádku v obci Bujnoviči. Nemeckej posádke nepomohli ani opevnenia a drôtené prekážky. Po krátkom boji bola zničená. 24. novembra obsadili oddiely Kovpakovej brigády veľkú obec Stodoliči, 12 km od okresného strediska Leľčice. Ich cieľom boli samotné Leľčice, kde sídlil nemecký gebietskomisariát. Pre brigádu Saburova malo dobyť rovnako dôležité Slovečno. „*Keby Nemci zostali v Leľčiciach alebo Slovečne a opevnili sa tam, keby z nich urobili svoj oporný bod, nebolo by tam partizánskeho územia, a teda ani partizánskej základne.*“ Kovpakova brigáda sa po saňami vyhladenej ceste pohla zo Stodoliči rovno na Leľčice a obklúčila ich. Veľkú časť mestečka partizáni rýchlo obsadili, ale na silný odpor narazili v budove žandárskej stanice a gebietskomisariátu, kde Nemci mali i protitankové delo. Po nasadení vlastného delostrelectva partizáni mesto dobyli. Posla 2 obrnených áut a 300 pešiakov na autách, vyslaná zo Žitomíra, bola rozbitá, obrnené autá spálené. Partizáni zabili vyše 300 Nemcov, 2 Nemky. Oddiely Kovpakovej brigády asi mesiac zostali v dedinách Gluškeviči, Pribyloviči a Kopišče juhozápadne od Leľčíc.⁵⁸

Oddiely Saburovovej i Kovpakovej brigády veselo rabovali (najmä šaty a potraviny), likvidovali odporcov z radov civilistov a väčšinou násilne verbovali mladých mužov. V obci Mileškoviči si 20. novembra dokonca asi 1 000 partizánov usporiadalo bujarú zábavu! Boli dobre vyzbrojení automatickými zbraňami, mali 2 delá, jedno osobné a jedno nákladné auto. V obci si vymenili vozy i kone a odviekli 15 mužov. 2. decembra navštívili Terebovo, kde zobrali 7 – 8 vozov a 3 mladých mužov. „*Obyvateľstvu nahovárali, že tu bude skoro sovietske vojsko, a že Slováci bojujú s nimi.*“ Na druhý deň navštívilo 6 partizánov obec Bajanovka a bralo jej obyvateľom zimný odev.⁵⁹ K ďalšiemu rozsiahlemu rabovaniu šatstva a potravín došlo 13. decembra v osadách Turok (8 km juhozápadne od Petrikova), Vyšalov (13 km juhozápadne od Petrikova) a Gorochovo (5 km severne od Petrikova). O dva dni partizáni odviekli z obce Bukca (35 km južne od Turova) 60 a z obce Radzilcvice (46 km juhozápadne od Turova) 72 mužov do svojho výcvikového strediska v obci Milaševce (33 km južne od Leľčice). Naproti tomu v obci Buda Sofijevka (33 km západne od Jelska) sa trom verbujúcim partizánom 26. decembra prihlásilo 50 dobrovoľníkov.⁶⁰ Vo väčšine prípadov však civilné obyvateľstvo nevitálo partizánov s nadšením, čo musel uznať aj samotný plk. Saburov. Roľníci odmietali partizánom odovzdávať najmä obilie (väčšinou ovos, ktorým krmili kone), a tak ich v nejednom prípade museli „presviedčať“. Samotný gen. Saburov si v obci Karteniči musel od jedného starého muža vypočuť nie veľmi príjemnú pravdu o pôsobení svojej brigády. Dedo právom vinil partizánov za nemecké odvetné akcie na civilnom obyvateľstve:

„*Partizáni prídu a odídu. A Nemci sa pomstia na nás. Neodsudzuj ma, ale ešte niečo ti poviem. Keby ste neprišli do Karteniči vy, nevideli by sme tu fašistov až do príchodu Červenej armády ... Utáborili sa tu Slováci, ale nie nadlho. Zdá sa, že to nie sú zlí ľudia ...*“⁶²

Pre plukovníka NKVD Alexandra Nikolajeviča Saburova to určite neboli povzbudivé slová. Neodvážil sa však nechať zastrelieť odvážneho starca.

58 VERŠIGORA, ref. 6, s. 135-136, 140, 162-165, 167.

59 VHA, ZD, I/4, č.: 82.841/Taj. Ia 1942.

60 VHA, ZD, I/6/1, Vel. ZD, Príl. k čis.: 81.317/Taj. Ic 1942.

61 SABUROV, A. N.: *Tajomný ...* ref. 33, s. 270.

62 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 270.

Dôvod na optimizmus nemal ani veliteľ ZD plk. gšt. Rudolf Pilfusek. V priebehu novembra 1942 divízia utrpela v bojoch s partizánmi nečakane vysoké straty: 54 mŕtvych (z toho 3 dôstojníci), 25 ranených, 29 zajatých a nezvestných vojakov, 2 zničené OA vz. 30 a 2 ťažko poškodené stíhačky B-534. V hlásení na MNO z 12. decembra 1942 musel veliteľ ZD konštatovať: „*Vplyvom rôznych okolností morálka mužstva a disciplína nie je na takej výške, ako by bolo želateľné, menovite u p. pl. 101.*“ Zdôvodňoval to veľkým rozčlenením útvarov na malé jednotky, odkázané samé na seba, a tiež stýkaním sa s civilným obyvateľstvom, napríklad zákazu. Kontrolovať takto rozčlenené jednotky bolo veľmi ťažké. Pilfousek musel priznať aj nárast dezercíí. Len v období od 11. novembra do 11. decembra 1942 dezertovalo spolu 21 vojakov.⁶³ To ale ešte nevedel, že k partizánom zbehla aj kompletná 11-členná stráž č. 21 pri obci Staruški na trati Pinsk – Gomeľ. Oficiálne stráž 11. novembra prepadli partizáni, pričom všetkých 11 mužov partizáni odviekli pred príchodom posily. Títo vojaci boli vedení ako nezvestní.⁶⁴

Členovia stráže v skutočnosti už dlhší čas udržiavali kontakty s bieloruskými partizánmi 125. partizánskej brigády Poleského zväzku a dodávali im informácie o transportoch. 11. novembra napokon celá stráž prešla k partizánom, ktorí ich s povozmi čakali v lese. Vojaci strážnicu zapálili a niekoľkokrát na ňu vystrelili, aby vzbudili dojem, že boli prepadnutí a zajatí. Členmi 125. part. brigády (Alexander Afanasievič Žigar) sa tak stali des. Jozef Bajana, slob. Ján Mikula, slob. Gustáv Lazar, stk. Pavel Gálik, stk. Rudolf Piláček, stk. Pavel Klunda, stk. Michal Janžo, stk. Michal Dojčan, stk. Anton Kolembus, stk. Ján Matejov a stk. Panovčák. Panovčák si to však neskôr rozmyslel a ušiel od partizánov späť k jednotke. Toto prvé hromadné zbehnutie zorganizoval a viedol slob. Mikula. Zo susednej stráže č. 20 dezertovali ďalší traja strelníci: Štefan Jančo, Emil Medzihorský a Ján Slávik. Spolu tak zbehlo 13 vojakov, ktorí však boli považovaní za nezvestných.⁶⁵ Rovnaké nálady a problémy boli aj medzi Kozákmi a ukrajinskými milicionármi, podriadenými ZD. V decembri 1942 prešlo napríklad v Kyjevskej oblasti k oddielu Selivonenka (patril do zväzku Saburovovej brigády) až 107 ukrajinských policajtov!⁶⁶ K samotnému Saburovovi prišli traja ukrajinskí milicionári, ktorí odzadu zastrelili slovenských vojakov strážiacich zajatých partizánov. Do lesov ušli aj s oslobodenými zajatcami pod vedením istého Fedšenka. Ich zákerný čin bol ale partizánskemu štábu podozrivý. Dlhší čas boli sledovaní, až napokon vysvitlo, že pracujú pre nemeckú tajnú políciu!⁶⁷ V decembri dezertovalo k partizánom zo železničnej stanice Osky aj 27 Kozákov s celou výzbrojou. Boli medzi nimi Ukrajinci, Rusi, Bielorusi a aj iné národnosti bývalého ZSSR.⁶⁸ Situácia v oblasti ZD tak začínala byť kritická, čo si veľmi dobre uvedomoval aj veliteľ divízie.

Napriek ťažkým bojom s partizánmi veliteľ ZD svojich podriadených 14. novembra upozornil, že „*najdôležitejšou úlohou jednotiek ZD, hlavne jednotiek zbraní, zostane stráženie tratí...*“ Dôležité objekty a terénne body na železničných tratiach boli premenené na oporné body, ktoré však nemohli zaručiť nerušený priebeh premávky. Oporné body boli dobre vybudované a úseky tratí medzi nimi boli zabezpečované hliadkovaním vo dne i v noci. Hliadkovanie a prieskum boli uskutočňované aj do terénu po oboch stranách tratí. Plk. Pil-

63 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942.

64 VHA, ZD, I/6/1, Vel. ZD, Príloha k čis. 81.282/Taj. Ic 1942. s. 2.

65 FALŤAN, S.: *Slováci v partizánskych bojoch v Sovietskom sväze*. Bratislava, 1957. s. 85-86.

66 SABUROV, A. N.: *Stopy ...* ref. 5, s. 121.

67 Tamže, s. 25, 30, 139.

68 SABUROV, A. N.: *Tajomný ...* ref. 33, s. 156.

fouskovi bolo jasné, že „stopercentné zabezpečenie dopravy nie je možné, ale istota najväčšej pravdepodobnosti musí byť snahou jednotiek“. Nočné hliadkovanie malo byť podľa jeho inštrukcií nepravidelné a dôkladne pripravené vo dne, aby partizáni boli „opatrnejší a eventuálne i bojazlivejší pri kladení mín“. Pátrači mali postupovať po okraji lesa a o niečo pozadu mali ísť po trati hľadači mín. Zvyšok hliadky mal postupovať jednotlivo po okraji lesa. Nácvik hliadkovania bol zároveň „jediný prostriedok, ktorým sa jednotka cvičí v úlohách pohybového boja...“ Prieskum a hliadkovanie boli preventívne opatrenia na zvýšenie bezpečnosti železničnej dopravy, posádok i ubytovacích miest. Spravodajské informácie získané od civilného obyvateľstva boli totiž nepresné a ťažko sa overovali. Neistota v radoch partizánov mala byť šírená prieskumom okolia až po rieku Pripjať tvoriacu severnú hranicu oblasti ZD, ako aj „šírením nepravdivých správ“.⁶⁹

Plk. Pilfousek sa tiež opäť obrátil na MNO so žiadosťou o doplnky a ďalšie posilnenie divízie. Minister NO gen. Ferdinand Čatloš však 23. novembra 1942 na jeho žiadosť odpovedal odmietavo. Odporučil mu oboznámiť nemecké velenie so stavom divízie, „aby stanovené úlohy pre ZD neboli neúmerné jej silám a možnostiam“. Nariadil mu tiež sústreďovať sily, ktoré má k dispozícii, „aby sa podľa možností neopakovali prípady zbytočných strát pre taktickú neúmernosť“. Gen. Čatloš svoje stanovisko zdôvodnil nedostatkom záloh, „ktoré znamenajú pre ďalší život Slovenskej republiky existenčné minimum a životnú istotu“. Podľa neho „by sa musel zastaviť ďalší výcvik vojska“, preto odmietol zväčšovať úlohy ZD „na úkor možných prostriedkov“ a odporučil určovať divízii operačné a strážne úlohy na základe stanovených početných a materiálnych stavov.⁷⁰ K rozhodnutiu gen. Čatloša zrejme prispelo aj hlásenie náčelníka štábu ZD pplk.gšt. Viliama Kanáka, odoslané na MNO v druhej polovici novembra 1942. V hlásení vyrátal straty ZD od 3. do 20. novembra (Ptiča, Starušky, Lojev, Chvojniky a Sanjuky) a obvinil veliteľa ZD, že „celú útočnú vozbu v krátkom čase nechal zničiť“. Išlo o akciu v Lojeve, ktorú však plk. Pilfousek nenariadil ani nevedol. Napriek tomu bol neúspech tejto i ostatných akcií pripísaný jemu: „Z týchto Lojev je práve tak charakteristický ako Lipovec, kde malou silou a neobozretne útočilo sa proti mestu.“⁷¹ Ako je z hlásenia zjavné, tieň krvavej bitky o Lipovec sa za plk. Pilfouskom vliekol počas jeho celej ďalšej služby v slovenskej armáde a nikdy sa ho celkom nezbavil.

November 1942 bol najkrvavejším mesiacom v priebehu celej okupačnej služby ZD v Bielorusku a na Ukrajine. Zahynulo 54 slovenských vojakov, čo bola až 1/3 celkových bojových strát Zaisťovacej (2. pešej) divízie počas celého jej nasadenia v rokoch 1941 – 1943. Viacerí dôstojníci po týchto ťažkých stratách dospeli k záveru, že jediná možnosť ako prežiť službu v Zaisťovacej divízii so zdravou kožou je nadviazať styky s partizánmi a pokúsiť sa s nimi dohodnúť na vzájomnom neútočení. K tomuto uzáveru už na konci augusta došiel stot. Ján Nálepka s niekoľkými blízkymi priateľmi. Nezávisle od neho nadviazali styky s partizánmi aj iní dôstojníci, ale nikto z nich nebol ochotný zájsť tak ďaleko, ako stot. Nálepka, ktorý dával partizánom informácie o vlastných jednotkách a napokon k nim dezertoval. Ostatní

69 VHA, MNO (taj.), šk. 17, 1942, i.č. 62, Vel. ZD, 82.888/Taj. Ia 1942, SV. 14. novembra 1942.

70 BYSTRICKÝ, ref. 29, s. 50.

71 VHA, ZD, šk. 1, I/21, Oddelenie Ic – dôverné spisy, 1942. Toto stanovisko v hlásení ministrovi potvrdil aj stot. Moťovský: „Pri každej príležitosti dával verejne najavo, že je Nemec, takto i vystupoval na tomto podklade sa zračilo celé jeho konanie. Požiadavkám Nemcov spoiatku nevedel odprieť. Konkrétne: nemecké veliteľstvo žiadalo vyslanie roty stot. Vosátka, myslím do Slavečna. Ako viem, rota mala inú úlohu. Náčelník štábu pplk. Kanák, prednosta Ia oddel. stot. Tóth a prednosta IV.b. oddel. stot. Kužel sa proti vyslaniu roty ohradili. Keď všetko pospalo, veliteľ divízie zobudil veliteľa roty a nariadil odchod. Na druhý deň bol celý užší štáb rozhorčený, že na takomto základe je spolupráca nemožná.“ VHA, 55, šk. 19, č.j. 5, Nemecký generál pri MNO, Bratislava.

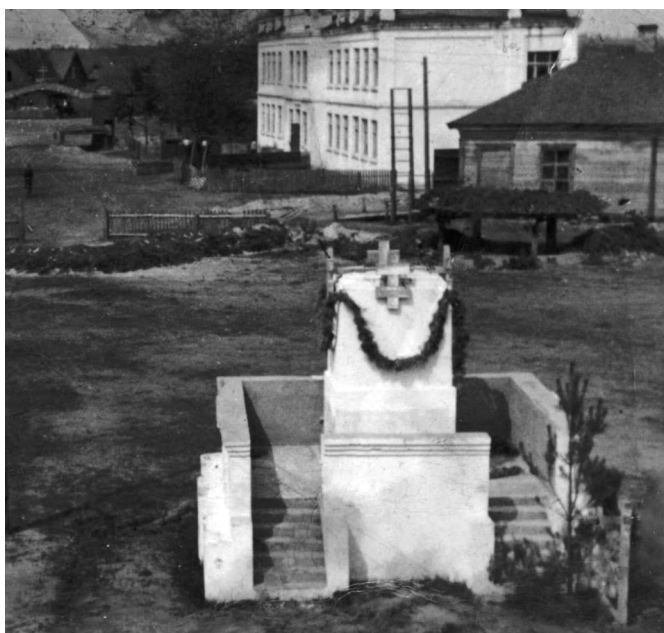
dôstojníci (napríklad pplk. pech. Ján Husár, stot. pech. Pavel Nérer, stot. pech. Jozef Čambalík) partizánom poskytli informácie o protipartizánskych akciách a svoje jednotky zámerne viedli tak, aby sa vyhli boju. Nedávali však partizánom informácie o vlastných útvaroch, aby neohrozili životy svojich mužov. Partizánski velitelia takúto spoluprácu spočiatku odmietali a snažili sa slovenské jednotky čo najviac rozložiť. Keď sa ale v zime 1942/1943 dostali pod silný tlak okupačných síl, prehodnotili svoj postoj a obmedzili útoky na slovenské jednotky. Tichá spolupráca potom prospela obidvom stranám. Slovenské jednotky až do októbra 1943 nestratili už v žiadnom boji s partizánmi viac ako 20 mužov. Partizánskym zväzkom a oddielom sa zasa vďaka Slovákom podarilo uniknúť z viacerých obklúčení, v ktorých by boli inak zničené.

Partizánska brigáda na presune sa chystá prekročiť rieku. Na vozoch vezú svojich ranených. (Zbierka autora)

Veliteľ Zaistovacej divízie plk.gšt. Rudolf Pilfousek v lete 1941, keď bol ešte veliteľom Rýchlej brigády. (SNA)

Budova 10-ročnej školy v Chvojníkach bola jena z mála murovaných budov v mestečku. Partizánom sa ju dobyť nepodarilo. V popredí je podstavec, na ktorom pôvodne stála Leninova socha (bola zničená ešte v lete 1941). (Zbierka autora)

Alexander Nikolajevič Saburov v hodnosti generálmajora NKVD (vľavo) spolu so stotníkom Jánom Nálepkom krátko po jeho dezercii k Saburovmu zväzku 15. mája 1943. (AM SNP)

P. MIČIANIK: NOVEMBER 1942 – DER BLUTIGSTE MONAT DER SLOWAKISCHEN
SICHERUNGSDIVISION. MILITÄRGESCHICHTE

Die Studie konzentriert sich auf die Beschreibung von Ereignissen, die sich in dem Monat November des Jahres 1942 in dem Gebiet der slowakischen Sicherungsdivision (SD) abspielten. Diese Division leistete Besatzungsdienst im Süden von Weissrussland und im Norden von Ukraine. Ihre Aufgabe war die Schutz der strategischen Bahnstrecken und Strassen zu sichern, die Militärlagerplätze zu schützen und die Ordnung in dem zugeordneten Gebiet sicherzustellen. Die Besatzungsdienst der slowakischen Soldaten war bis zum Anfang November 1942 relativ ruhig. Gerade der November 1942 war ein einzigartiger Zeitabschnitt im Rahmen der mehr als zweijährigen Tätigkeit der SD. Weder vorher noch nachher erlitt nämlich die Division so viele blutigen Verluste in den Kämpfen gegen Partisanen (54 Toten). Grössere Kämpfe gegen Partisanen waren sporadisch und Verluste der slowakischen Truppen minimal. Doch am Ende Oktober steuerten auf Geheiss Stalins ins Operationsgebiet der SD aus den Wäldern von Brjansk im Westen Russlands zwei zahlreiche, gut organisierte und ausgerüstete Partisanengebünde der Obersten S.A. Kovpak und A.N. Saburov zu. Vor ihrem Anknunft ins Operationsgebiet der SD trafen sich diese Brigaden mit slowakischen Soldaten nicht. Sie stürmten gegen SD also gleich gnadenlos an als gegen deutsche Okkupationstruppen. Gleichzeitig aktivierten sie sowohl die Bände der weissrussischen Partisanen. Schon von Anfang November kam es zu grossen Kämpfen zwischen slowakischen Truppen und Partisanen. Während des Angriffes der weissrussischen Partisanen gegen Eisenbahntalbrücke bei dem Ort Ptiča wurden 23 slowakische Soldaten wortwörtlich massakriert, obwohl in der Zeit schon manche slowakischen Offiziere und Soldaten Kontakte mit den Befehlshabern der weissrussischen Partisanenbünden pflegten. In einigen Tagen legte sich bei dem Städtchen Lojev eine slowakische Aufklärungsabteilung in die Falle der Partisanen von Kovpakov und Saburov. Im Keuzfeuer vergingen 25 slowakische Soldaten und 2 Brückenlegepanzer wurden vernichtet. Der durch Erfolg ermutigte Oberst Sabulov verordnete bei Lojev seinen Truppen gegen die slowakische Besatzung in der Stadt Chvojniky anzustürmen. Der Angriff war stark und unerwartet, die slowakischen Soldaten bewahrten sich dennoch und nach dem Ankommen der deutschen Verstärkung wurden die Partisanen aus der Stadt vertrieben. Kleinere blutige Zusammenstösse zwischen den slowakischen Einheiten und Partisanen verliefen während des ganzen Monats. Die Partisanen zu vernichten war unmöglich, und so entschieden sich manche slowakischen Offiziere sowohl sich selbst also auch ihre Untergeordneten zu schützen: sie nahmen mit den Partisanen Kontakte auf und vereinbarten sich gegenseitig nicht anzugreifen und sich gegenseitig zu unterschützen. Diese Mode brachte ihre Früchte in dem Sinne, dass die Partisanen ihre Angriffe gegen Slowaken einschränkten (obwohl sie nicht ganz einstellten). Dank diesem Abkommen hatte die slowakische SD bis Ende ihrer Tätigkeit nicht mehr so viele blutige Verluste wie im November 1942.